

HOOG- VEEN

DISTRICT EN
AFDELING

VAN DE LANDELIJKE
ORGANISATIE VOOR
HULP AAN
ONDERDUIKERS

Albert Metselaar

“Er hoeft niet lang gesproken te worden; staande de vergadering besluit men reeds het district Hoogeveen samen te stellen. Het krijgt één centraal adres, waar de berichten van het tot het district behorende dorpen Hollandscheveld, Nieuwlande, Zuidwolde, Nieuweroord en Oosterhesselen en aangrenzende gebiedsdelen binnenkomen. Voor Nieuwlande is Johannes Post aanwezig.....”.

Zo begint in Het Grote Gebod de geschiedenis van de LO van Hoogeveen (blz.184). Het boek werd het standaardwerk van het verzet in Nederland. De lokale details raakten in vergetelheid. Dit boekje wil het district weer naar voren halen.

Henk Raak (1920-1944) één van de mensen van de LO die in de oorlog het leven verloren. D-Day is voor het District Hoogeveen tevens de dag dat drie van de sterke krachten wegvielen.

Stichting
Informatiecentrum Geschiedenis
Hollandscheveld & Hoogeveen e.o.

Lees ook: het interview met ds.Hoogkamp:
<https://www.albertmetselaar.nl/publicaties/1944hoogkamp.pdf>
en het boekje over Nieuwlande in oorlogstijd in cijfers en feiten.
<https://www.albertmetselaar.nl/publicaties/BoekNieuwlandeRegio.pdf>

© Albert Metselaar, Hoogeveen 2023.
Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt en/of vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

April 1945. Rond de meubeltoonzaal van A.R. Zandbergen stroomt een uitgelaten menigte. De bevrijding is net achter de rug, en hier worden NSB'ers door de straat gedreven. Boven in het rechterpand vergaderde de LO.

LO DISTRICT HOOGEVEEN

VOOR HULP AAN ONDERDUIKERS

©Albert Metselaar, 2023 albertmetselaar@home.nl

Hoogeveen en omstreken is de geschiedenis in gegaan als een gebied waar veel onderduikers onder dak vonden. De mythe won het op een gegeven moment van de realiteit, toen alleen Nieuwlande daarin werd geëerd als onderduikersdorp. Helemaal was de organisatie rondom de Yad Vashem-onderscheidingen niet goed geïnfomeerd. Heel wat mensen die in het boek van Yad Vashem gemeld staan als inwoners van Nieuwlande, woonden elders in de gemeente Hoogeveen. Het was een to-taalgebied, wat al die onderduikers op heeft gevangen. En het waren niet alleen Joodse onderduikers. Het had ook niet gekund zonder organisatie, die goed was georganiseerd en met groot gevaar voor eigen leven de mensen onder dak bracht. Hoe zag die organisatie eruit, in Hoogeveen en omstreken? En in Hoogeveen zelf?

Hulp aan onderduikers was georganiseerd via de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers, kortweg LO genoemd. De LO kende een provinciale indeling, waarin werd samengewerkt, met daaronder districten, en daarin plaatselijke afdelingen. Provinciaal leider van Drenthe was Arnold Zandbergen uit Hoogeveen, later Jan Slomp uit Ruinerwold, en daarna Klaas Veldman uit Hoogeveen. Districtsleider van het District Hoogeveen was dezelfde Arnold Zandbergen. Simon Schoon, ook actief in de Knokploeg Noord-Drenthe, zat voor Drenthe in het landelijke bestuur. Later was ook Albert van Aalderen uit Hoogeveen actief in het landelijke bestuur. Hoogeveen geldt als één van de plaatsen waarin de landelijke LO werd opgericht.

Wie nu nog probeert om de mythologie van de Tweede Wereldoorlog te doorbreken en komt met 'andere' feiten, krijgt al gauw het verwijt dat hij of zij het niet heeft mee-gemaakt en min of meer zijn/haar mond moet houden. Historisch onderzoek gaat echter uit van feiten en wie de mythologie in stand wil houden, is eveneens verplicht aan het gezonde verstand om met bronnen te komen. Daar komt nog bij dat de beschrijving die U nu in handen hebt gebaseerd is op de geregistreerde herinneringen van de hoofdpersonen. Met ds.Hoogkamp uit Elim had ik enkele indringende gesprekken. Hij realiseerde zich dat hij een levenstestament aan het schrijven was en citeerde me met rustige, overwogen stem, waarbij hij tevens tegenwicht wilde geven aan de onzin die hij om zich heen hoorde. Het interview met hem werd door hem gelezen en goedgekeurd, voordat het naar buiten werd gebracht. Het zelfde is gedaan in de jaren direct na de oorlog. De nog levende illegale werkers zetten hun ervaringen op papier, werden benaderd voor verdiepingsvragen en kwamen bij elkaar om samen overzichten te maken. Deze zijn momenteel allemaal toegankelijk, via het NIOD. Dit verslag is dan ook geschreven met hun getuigenissen.

Waarom kwam men in verzet? Er waren vier motieven: Nederland was steeds gastvrij voor verdrukte vreemdelingen (Joden, Refugié's), dus in ieder geval voor eigen volksgenoten. Wie naar Duitsland ging om daar te werken, hielp de Duitsers tegen de geallieerden. Dus hulp aan degenen die naar Duitsland moesten, was hulp aan de geallieerden. Het nationaal socialisme was antichristelijk en Duitsland was als staat nationaalsocialistisch, dus antichristelijk. Hulp aan onderduikers was daarmee

***Ds. Frits Slomp en Arnoldus Roodhart Zandbergen.
Samen met anderen aan de basis van de LO in Hoogeveen e.o.***

tevens strijd voor het Christendom, tegen het nationaal-socialisme. Als vierde: de jeugd van Nederland was in gevaar. Het zou besmet worden met het nationaalsozialistische vergif. Dit is de uitleg van Arnold Zandbergen. Daarbij tekende hij aan dat het verzet hoofdzakelijk werd gepleegd dor de orthodox-protestanten van Gereformeerde, Nederlands Hervormde en Christelijk Gereformeerde zijde. Er was hulp van de pastoor van het klooster, dat wel, maar Vrijzinnig Hervormden en athe-

ïsten, dat was een uitzondering, dat die meewerkten. Hierbij ging Zandbergen voorbij aan het socialistische verzet in Hoogeveen en omstreken. Dat kende hij niet, omdat dit los van hem georganiseerd was. Ook de katholieke onderduikerslijn waar het klooster deel van uitmaakte, was hem onbekend. Politiek ging het om mensen van de Anti Revolutionaire Partij, met uitzondering van enkelen van de Christelijk Historische Unie en de Sociaal Democratische Arbeiders Partij, zo zei hij. Hij kende dus wel SDAP'ers in verzet. De 'rode' verzetslijn wordt afzonderlijk behandeld.

Hoe begon het? Arnold Zandbergen: *“Er was overal individueel werk, toen de jeugd opgeroepen werd om in Duitsland te werken. Vooral van die datum dateert het verzet. Voorboden waren onder andere: Op 29 juni 1941 zou de WA van Assen marcheren door Hoogeveen. 's Nachts werden pamfletten aangeplakt. Burgers werden aangezegd niet op straat te verschijnen. De straten waren leeg, inderdaad. Burgemeester Bouma van Emmen (later Commissaris van Drenthe) oordeelde: “Hoogeveen is nog niet rijp voor het nationaal-socialisme”. Dit kon hij ook wel van de meeste andere plaatsen zeggen, ofschoon er wel plaatsen in Drenthe geweest zijn, waar relatief veel NSB'ers waren. In Zuidwolde, Emmen, Noord-Drenthe, in de laatste streek bijvoorbeeld Vries, werden op bevrijdingsdag de NSB'ers bij vrachtauto's vol opgehaald. Voorts: in augustus 1941 vonden we op een morgen tal van zinnetjes in Oranjeverf op straat: Leve de Koningin, weg met de NSB. Een grote V of W. Reactie van de NSB: Enkele dagen later verscheen de WA. Deze kalkte voor de huizen van vooraanstaande kerkelijke en politieke personen: Hier heerst de Engelse ziekte. Dit was op een zondag vlak voor kerktijd.*

Maar het eigenlijke verzet kwam toen de jeugd naar Duitsland moest. Overal activiteiten om onderduikers te plaatsen. Meppel deed dit al heel gauw op grote schaal. Overal werden contacten gezocht voor het plaatsen van werkweigeraars. Meppel kreeg contact met Hoogeveen en Ruinerwold. De koeriers van Meppel overnachten nogal eens met hun onderduikers in Hoogeveen en trokken de volgende morgen verder. Onwillekeurig kwamen ze met hun collega's in aanraking, zomer 1942.”

(Belangrijke verklaringen van Arnold Zandbergen, hierna ook nog aangehaald, zitten in het archief van het NIOD, 251a, no. 10, 11 en 12.)

Het was de meubelmakersbond, die Arnold Zandbergen in contact bracht met derden. Het verzet begon **niet** als protest op de Jodenvervolgung. Pas toen de niet-Joden aan de beurt waren, ogenschijnlijk net als de Joden aan het werk gezet in het Duitse rijk, kwam de LO van de grond. Het was ook niet direct het werken in Duitsland, dat het hem deed. Het was het **verplicht** werken in Duitsland, terwijl je ook in Nederland werk had. Daarvoor al moesten mensen verplicht werken in Duitsland, als ze in Hoogeveen en omstreken geen werk konden krijgen. Wie niet ging, kreeg weinig steun uit de omgeving, geen geld van de kerken, kortom, men moest wel. De gemeente Hoogeveen gaf je geen uitkering meer, je werd via een dependance van het Arbiedsbureau uit Meppel naar Duitsland gestuurd, of je kinderen hadden honger. De eerste tewerkgestelden moesten al in 1940 vertrekken. Dat leidde niet tot verzet. Niet het wegsturen van 'Jan met de Pet', zorgde voor de LO. Het was het verplicht tewerkstellen van de jongeren van de middenstand en wat meer gegoede laag van de bevolking.

In 1942 werd de arbeidsinzet ook verplicht gesteld voor jongeren die niet aan konden tonen dat ze in de eigen omgeving of het eigen (boeren)bedrijf onmisbaar waren. Arnold Zandbergen (1897-1975) en de gereformeerde predikant ds. Frits Slomp (1898-1978) spraken vervolgens in het oude Herman Bavinckhuis een groep jongemannen toe, die naar Duitsland zouden moeten. Dat stond op wat nu het

Kerkplein bij de gereformeerde kerk aan de Hoofdstraat is. Ze probeerden hen met alle macht over te halen om onder te duiken. We hebben het hier over het voorjaar van 1942. De jongens doken onder bij familieleden, bekenden in Hoogeveen, of er was een plekje bij bekenden buiten Hoogeveen.

Dat was in ieder geval de indruk van de oprichters van het District Hoogeveen van de LO. De Gereformeerde ds. Hoogkamp van Elim wist zich te herinneren dat de stroom onderduikers op gang kwam doordat de universiteiten steeds meer onder druk kwamen te staan, in combinatie met de maatregelen tegen de Joodse bevolking in 1942. Dat leidde nog niet tot een netwerk waarin volop Joodse vluchtelingen werden opgevangen, maar het voedde wel de verzetsgeest binnen de kerken. Zo groeide in 1942 het eerste kleinschalige netwerk voor hulp aan onderduikers. Er was geen exact beginpunt. Er was wel een begin van de formalisering van de organisatie in Hoogeveen, maar dat kunnen we het best betitelen als de vorming van het district. Afdeling Hoogeveen liep al, sinds het voorjaar van 1942. Ook de mensen uit de buitendorpen die aansloten hadden niet stil gezeten. Iedereen deed wat hij of zij kon. Organisatorisch was het verzet vooral mannenwerk. In de praktijk stond de vrouw des huizes ervoor. De 'onschuldige' jonge vrouwen werden volop in gezet als koeriersters. De postbodes van het verzet.

De eigen Joodse gemeenschap werd op 2 oktober 1942 verzameld bij het marktcafé, waarbij ieder voor zich op eigen kracht door het centrum van Hoogeveen daar naar toe is gewandeld. Dit onder begeleiding en bewaking van de Hoogeveense politie, nadat het ambtelijke apparaat van de gemeente Hoogeveen de coördinatie verzorgde en al in mei 1940 alle namen en adressen had doorgegeven. De eigen Joodse gemeenschap heeft de oorlog slechts voor een klein deel overleefd. Als reactie daarop werden mensen bij elkaar gebracht bij wie er al verzet aan het groeien was. Ds. Hoogkamp van Elim had bijvoorbeeld al in het voorjaar van 1942 twee man in huis genomen, theologiestudent Henk Sweepe en wis- en natuurkundige Ap van Vulpen. Ze moesten weg uit hun woning en hun eigen omgeving, vanwege hun anti-Duitse houding en de nazi-druk op de universiteiten. Zo had iedereen zijn eigen verhaal, die daar in december 1942 aan tafel zat, in de consistorie van de Christelijke Gereformeerde Kerk aan de Van Echtenstraat. Maar er is nog een aanzet geweest, om te komen tot de LO en het District Hoogeveen van de LO. Daarvoor moeten we verder met het begin van de OD. De Orde Dienst.

DE OD ALS PLATFORM VOOR DE LO

In het voorjaar van 1941 werd Jos benaderd door mr. De Bruin, griffier van het Kantongerecht in Steenwijk en gewestelijk secretaris van de Bijzondere Vrijwillige Landstorm. Hem werd gevraagd of hij contacten wilde houden met de plaatselijke leiders ten zuiden van Beilen in heel de zuidelijke helft van Drenthe, voor de opbouw van de OD. De Orde Dienst was een organisatie van oud-officieren van het Nederlandse leger, die zich tot taak stelde om na de bevrijding te zorgen voor veiligheid en stabiliteit, door gewapend de macht over te nemen. Aldus gebeurde, dat contact opnemen, maar heel wat overleg verder is er nog weinig tot stand gebracht op het gebied van verzet. Jos van Aalderen zocht contact met Machiel Rombout, reservekapitein en leraar aan de HBS te Hoogeveen. Na enig nadenken kwam hij terug bij Jos van Aalderen met: *“als christen en als reserveofficier moeten we eens met elkaar praten.”* Er werd een verzetskern gevormd, bestaand uit Jos van Aalderen (schuilnaam Java), Klaas Veldman (in een later stadium van de oorlog provinciaal leider van de LO), Machiel Rombout (Rob) die de taak op zich neemt als comman-

Grote Kerkstraat 21, het woonhuis van Arnold Zandbergen, met beneden eveneens een meubelwinkel. Ook hier had het verzet overleg, maar niet de brede vergaderingen van de het District of de provincie. Onder de consistorie van de Hervormde kerk, één van de vergaderpunten van het LO-District.

dant van de OD te Hoogeveen, Arnold Zandbergen en adjunct-inspecteur Gunnink van de Hoogeveense politie. Later kwamen er anderen bij. In het persoonlijk dossier van Jos vinden we een overzicht van de Drentse OD in oorlogstijd. Het District Hoogeveen van de OD bestond uit de gemeenten Hoogeveen, Ruinen en Zuidwolde. Onder de Districts Commandant, ook Machiel Rombout, stonden de plaatselijke leiders in Ruinen en Zuidwolde. Dit district viel dus niet gelijk met het District van de LO, waar Oosterhesselen ook nog bij hoorde, evenals aangrenzende gedeelten van andere gemeenten. De OD zag zichzelf als een verzetsorganisatie. Los daarvan ontstond in Hoogeveen de LO. Een verklaring van Jan Naber, in het persoonlijk archief van Jos, geeft aan dat de werkers van het eerste uur van de LO waren: Arnold Zandbergen, Albert van Aalderen, Klaas de Raad, Johannes Post *'en misschien meerdere'*, aldus Jan Naber. Organisatorisch begon de LO los van de OD, maar het waren wel deels dezelfde mensen.

Als OD kwamen leden ervan niet echt tot activiteiten, wat in dat opzicht overeenkomt met veel andere afdelingen van de OD. De leden kwamen echter binnen andere samenwerkingsverbanden soms wel goed uit de verf. Arnold Zandbergen werd districtsleider, provinciaal leider en medeoprichter van de LO in het District Hoogeveen, de Landelijke Organisatie van Hulp aan Onderduikers. Samenwerkend met de LO was een groepje mensen dat verspreid over heel Nederland een lijn op wist te zetten om geallieerde 'piloten' die achter de linies waren neergekomen naar vrij gebied te smokkelen. Het kon behalve om piloten gaan om alle mogelijke bemanningsleden van gecrashte vliegtuigen. Jos van Aalderen leidde in Hoogeveen de pilotenhulp, óók een van de taken van de LO. Met hem waren actief onder andere zijn neef Albert van Aalderen en Machiel Rombout, tevens actief bij de OD en dus de LO. De OD functioneerde al met al als platform dat mensen verbond en ander verzet mogelijk maakte, of daarop zelf voortborduurde.

Overigens had Arnold Zandbergen in een interview met Ad Goede op 28 maart 1947 een ietwat andere versie van het ontstaan van de OD. Arnold Zandbergen gaf aan dat hij de plaatselijke groep bij elkaar had gezocht, na contact met Machiel Rombout: *"Hij heet Rombout en werkte hier in de LO niet mee. Hij was hier van de OD commandant. Dat is natuurlijk een geschiedenis die buiten de LO staat. Hij is hier gekomen met de provinciale commandant van de OD, de toenmalige chef van politie, of wij er wat voor voelden om in de OD de zaak op poten te zetten. Toen was ik nog alleen. Toen heb ik daar een stuk of drie, vier heren voor aangezocht om bij elkaar te komen, allemaal oud-militairen en aangezien Rombout reserve-kapitein was, heb ik hem gevraagd om op te treden als commandant van de OD in Hoogeveen. Dat heeft hij op zich genomen. We hadden hier nu en dan vergaderingen van de OD-groep, dat stond helemaal buiten de LO. Daar waren Klaas Veldman, Rombout, Johannes van Aalderen en ik, met zijn vieren. We kregen al gauw een paffertje, dat hoorde er bij als je commandant was van de OD. Ik heb hem in het vet gezet en opgeborgen.*

We hadden nu en dan vergadering over de OD. We vormden een zogenaamde groep voor als er wat gebeurde, maar U weet hoe het met die OD-geschiedenis gegaan is. Het advies was: je mag pas wat gaan doen na de oorlog en verder ben je er niet. Het was zelfs zo, dat de provinciale commandant een keer tegen mij zei, dat als ik nog langer werkte voor de OD, dan moest ik met andere dingen ophouden, dat bracht de OD in gevaar. Ik mocht dus niets doen en er was nu zoveel werk. Ik dacht er niet aan om het andere werk op te geven." (Archief NIOD 251a-59.) Kortom, de OD deed niets en de leden van de OD vergaderden onder een andere

paraplu als LO, of binnen de groep rondom de pilotenhulp, waarbij Arnold Zandbergen zijn kennis en contacten meebracht om de pilotenhulp door Jos van Aalderen vorm te laten geven.

Na het onderduiken van Machiel Rombout (mei 1943) was Jos van Aalderen Districts Commandant van de OD. In augustus 1944 ging Jos over naar de functie van waarnemend Gewestelijk Commandant van de OD. Willem Hensens werd daarop District Leider van Hoogeveen. Hensens woonde vanaf 20 september 1941 in het pand Willemskade 57a, later vernummerd tot Willemskade 53. Dat was het pand waar daarvoor Albert van Aalderen woonde, voor zijn vertrek naar Hoofdstraat 129. Er was ook sprake van een Districts Staf van de OD van Hoogeveen. Daarin zaten H. van Oosten, tandarts H. Schipper, P.H.Wildschut en F. de Jonge, allen uit de plaats Hoogeveen. Aanvankelijk was de Districts Commandant van District 8, Meppel, A. van 't Spijker te Meppel. Later werd hij vervangen door J.Frielig te Hoogeveen, wel bijgestaan door Hendriks uit De Wijk en P. van den Hurk uit Meppel, maar het is toch opmerkelijk dat de Districts Commandant van het District Meppel, District no. 8, een Hoogevener was. District Hoogeveen was District 7. We lezen het in de stukken in het persoonlijk archief van Jos van Aalderen. Het is nog niet algemeen ter inzage, maar met toestemming van de familie kon het gebruikt worden voor onderzoek. **(Bronnen: Archief Jos van Aalderen en verslagen LO bij het NIOD.)**

HET BEGIN VAN HET DISTRICT HOOGEVEEN VAN DE LO

Ds. Slomp, alias 'Frits de Zwerver', was aanvankelijk predikant in de Gereformeerde Kerk van Nieuwlande. In 1942 stond hij in Heemse. Slomp hield als 'ouderling Van Zanten' spreekbeurten. Goeie degelijke Christelijke onderwerpen zou hij bespreken, maar feitelijk ging het over wat anders. Onder zijn schuilnaam kon hij overal in Nederland afdelingen van de LO op de been brengen. Hij was als persoon al ondergedoken. Hij en Arnold Zandbergen waren als verzetsmensen met elkaar in contact gekomen via de meubelmakersbond. Het werk in Hoogeveen moest uitgebreid worden, want er kwamen steeds meer onderduikers. Er werd een tweede bijeenkomst voorbereid. 'Ouderling Van Zanten' werd dan ook uitgenodigd om te komen spreken in de consistorie van de Christelijke Gereformeerde Kerk aan de Bentckslaan. De broeders van die kerk waren niet op de hoogte van de ware aard van de bijeenkomst. Het was in december 1942. Arnold Zandbergen had mensen uit Hoogeveen en uit de buitendorpen uitgenodigd. Johannes Post was er, die ds. Slomp kende vanuit de kerk van Nieuwlande, de neven Albert en Johannes van Aalderen waren er, Klaas de Raad, Jan Naber, Albert Jan Rozeman. Dezen en vele anderen, die elkaar kenden via de Anti-Revolutionaire Partij. De Christelijke Historische Unie, of de diverse behoudende kerkgenootschappen in en rond Hoogeveen. Ds. Slomp hield een preek over 'Sabotage als Christenplicht', aan de hand van Exodus 1: 15-22, het bijbelverhaal over Sifra en Pua. Ze waren Bijbelse voorbeelden van ongehoorzaamheid tegen de onderdrukker.

Die avond werd besloten om een samenwerkingsverband voor hulp aan onderduikers op te richten. Feitelijk was dit de start van het overkoepelende overleg, het District Hoogeveen, want het ging dus niet alleen om hulp in de plaats Hoogeveen, maar ook in de regio. Het ging inmiddels al lang niet meer over mensen uit Hoogeveen zelf. Het ging om een mengeling van Joodse en niet-Joodse onderduikers, maar in alle gevallen om mensen voor wie onderduiken een manier was om te overleven of om te voorkomen dat men zou worden ingezet voor de doelen van de bezetter. Meewerken aan de LO was daarom een vorm van verzet. Dat realiseerden de Duitsers zich ook. Er werd dan ook niet mild mee omgegaan. De medewer-

kers van de LO die werden opgepakt, werden naar strafkampen in Duitsland gestuurd. Het ging om werkkampen. Maar ook die konden dodelijk zijn, wanneer ziekten en ondervoeding hun tol eisten, of wanneer de bommen van de geallieerden naast de steden vielen. Later in de oorlog konden de leidende figuren uit de LO ook gezien worden als 'todeskandidaten', om te executeren bij eventuele represailles na aanslagen.

Die vergadering in december 1942 was daarom wel het begin van een organisatorisch verband, maar hulp aan onderduikers was in de hele regio al op gang gekomen. Arnold Zandbergen heeft zijn coördinerende taken hierin kunnen doen tot de zomer van 1943. Hij was ondergedoken vanaf het eerste weekend van augustus, toen tal van bekende Hoogeveeners werden opgepakt. Als represaille voor het doodschieten van drie mensen in Schoonebeek door het verzet, doodden de Duitsers notaris Mulder, jonkheer De Jonge en meester Adriaan Baas. Deze mensen stierven niet vanwege hun verzetswerk. Ze werden op een lijstje geplaatst door de administrateur van de NSB van Hoogeveen, omdat hij hen niet vertrouwde. Ook dit is uitgewerkt in een afzonderlijke studie. Arnold Zandbergen had daarna diverse landelijke taken bij het verzet. In Hoogeveen ging het andere werk gewoon verder.

Een blik in de consistorie van de Christelijke Gereformeerde Kerk, één van de drie vergaderpunten van de LO van Hoogeveen en omstreken. Hier werd in december 1942 besloten tot oprichting van het District Hoogeveen in een vergadering onder leiding van Frits Slomp, 'Frits de Zwerver'.

ARNOLD ZANDBERGEN OVER HET BEGIN VAN HET DISTRICT VAN DE LO

"Frits (Slomp) is van Winterswijk naar Zeist gegaan en in de omgeving van Driebergen. Toen is hij deze kant uitgekomen, omdat hij hier in de buurt geen onbekende is. Hij was in Nieuwlande predikant geweest en hij wist dat Cary Stomp met

mij in connectie stond, ook al een beetje illegaal. Het was in het begin en het was nog maar een beetje. We hadden al eens een keer iemand uitgewisseld. Wij kenden elkaar ook uit de Woninginrichtingbond. Zij kwamen hier wel en wij daar wel. Stomp heeft over ons gesproken en toen kwam een en ander wisselen met Winterswijk- Zeist-Hoogeveen. (...)"

(Cary Stomp (1916-1945), officieel Catharinus, was provinciaal leider van de LO in Utrecht. Hij was van beroep meubelmaker en kende zo meubelhandelaar Arnold Zandbergen. Hij werd een van de oprichters van de LO, Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers.)

"Een van de eerste dingen die Frits besproken heeft, is of het niet verstandig zou zijn om ruimer contact te leggen, eerst over de noordelijke provincies om dat later uit te breiden. De eerste vergadering is geweest, ik geloof in Zwolle, en daar was dan iemand uit Zeist, Carry, Kampen, Drenthe en Zwolle. Het was nog niet een landelijke opzet. (...)"

Frits heeft een poosje, nadat hij hier gesproken heeft, gesproken in Nieuwlande. Johannes Post heeft gezegd tegen Frits: Als je mensen hebt, die je niet kwijt kunt, stuur ze mij dan maar. daar heeft Frits eigenlijk misbruik van gemaakt. Overal waar hij kwam, zei hij, stuur maar naar Nieuwlande er was een rechtstreeks contact tussen de verschillende plaatsen en Johannes Post, maar hij is niet op de LO geweest.

(...) We wilden een centrum stichten en op de eerste vergadering is overlegd: Hoogeveen wordt het centrum en alle andere plaatsen komen op Hoogeveen, uit de omtrek. Johannes Post was wel op die vergadering. Hij heeft daar wel aan meegegaan, maar buitendien heeft hij veel meer op eigen houtje gedaan. Hij wilde de vrijheid voorbehouden om de mensen al of niet te nemen, die hem toegestuurd werden. Johannes deed veel meer met de Joden dan de rest en hij stuurde ook wel mensen weg buiten ons om."

Frits Slomp was dus niet op de LO-vergaderingen in Hoogeveen en had een lijn met Johannes Post, die zelf – getuige wat zowel Arnold Zandbergen als ds.Hoogkamp vertelde – wel op de LO-vergaderingen in Hoogeveen aanwezig was, en voor de opvang van de Joden die hij onderbracht de bonkaarten van het depot van het District Hoogeveen van de LO nodig had, zoals we nog zullen zien. Waar we hier de naam van Johannes Post lezen, kunnen we ook die van Arnold Zandbergen invullen. Arnold kwam niet op de LO-vergaderingen, Johannes wel, maar Arnold was een drijvende kracht achter en naast Johannes. Arnold was Johannes' eerste onderduiker en werkte als vliegwiel. Vervolgens was de LO van Hoogeveen het vliegwiel waar het ging om de provinciale organisatie van de LO. Zandbergen daarover:

"De provinciale organisatie ging meer van Hoogeveen uit. In het begin hield Meppel zich nogal eens afzijdig. Ze hadden zware klappen gehad en waren huiverig voor nieuwe contacten. Daar kwam nog bij, dat men in Meppel niet kon spreken van LO en KP afzonderlijk, maar iedereen deed alles. Toen later de feitelijke werkzaamheden automatisch gesplitst werden, dus enkele leden zich meer met LO-werk gingen bemoeien, was er regelmatig contact. Dit zal ongeveer maart-april 1944 zijn geweest. Een kaartje met districtsindeling is ingeleverd. Zuiver kon dit kaartje niet getekend worden. Er bestond een soort district Zweeloo, dat van Meppel uit werd georganiseerd." Arnold Zandbergen en andere leiders van de LO in Drenthe maakten

na de oorlog de inschatting dat ze binnen hun samenwerking in de hele provincie ongeveer 5-6000 onderduikers hadden opgevangen.

Ten aanzien van de Joodse vluchtelingen maakte Arnold Zandbergen nog ene bijzonder punt: *“In Hoogeveen kwamen veel Jodenkinderen, die uit het ziekenhuis in Amsterdam gehaald waren. Mien Bouwman van Trouw heeft hierin ene grote rol gespeeld.”* Deze opmerking maakte Arnold Zandbergen in een verhoor over de LO in Drenthe. Hoogeveen had binnen Drenthe dus een speciale plaats in de opvang van Joodse kinderen. Ze werden in het hele District verspreid en gingen soms door voor eigen kinderen, soms voor ‘Rotterdamertjes’, vluchtelingetjes uit het gebombardeerde Rotterdam. Deze konden legaal worden opgevangen. Mien Bouwman (1920-2007) was geboren in Gees, in Drenthe. Ze was een dochter van dominee J.J. Bouwman aldaar en verloofd met Wim Speelman.

FREDERIK DE JONGE OVER HET DISTRICT VAN DE LO

Arnold Zandbergen had een kaartje gemaakt, lezen we hiervoor. Maar: *“Zuiver kon dit kaartje niet getekend worden.”* Frederik de Jonge was aanvankelijk medewerker en uiteindelijk een van de leidende LO'ers uit Hoogeveen. Hij vertelde over het District Hoogeveen van de LO: **(Bron: NIOD, 251a 10.)**

“Tot het District Hoogeveen van de LO behoorden de gemeenten Hoogeveen, Zuidwolde, ruinen en Oosterhesselen en een gedeelte van de gemeenten Beilen en Westerbork, namelijk Tiendeveen, Nieuweroord en Nieuw-Balinge. Het District Hoogeveen kende niet zozeer het systeem van directe en plaatselijke leiders. De leiding van het District bestond in een gezamenlijk overleg van de voornaamste LO-medewerkers van de diverse plaatsen, terwijl in de plaats Hoogeveen een kleine commissie van 5 à 6 personen de zaken voor het District, alsmede voor de plaats regelde.

De medewerkers bestonden hoofdzakelijk uit eenvoudige lieden, waarvan de meesten tot voor de oorlog niet op de voorgrond traden, een enkele uitgezonderd. Het waren onder andere middenstanders, ambtenaren, ambachtslieden, kantoorbedienden, arbeiders en zakenlieden en die op de buitenstreken voornamelijk boeren en onderwijzers. Deze personen waren allen wat hun godsdienst betreft Orthodox-Hervormd, gereformeerd en Christelijk Gereformeerd, terwijl ook verschillende vrijzinnigen hun medewerking verleenden. Maar de leiding en de stuwkracht ging uit van de Orthodox-Protestanten, wat niet uitsluit dat onder andere verschillende socialisten belangrijke hand- en spandiensten hebben verricht.”

Op de hoek van dat marktterrein stond het houten marktcafé ‘Centrum’. Op de foto op de volgende bladzijde kijken we uit het raam van de verdieping van Arnold Zandbergens meubelpand de veemarkt over, naar marktcafé ‘Centrum’. Dat gebouw was op de avond van 2 oktober 1942 de plaats waar de Hoogeveense Joodse gemeenschap bij elkaar werd gedreven, om vervolgens afgevoerd te worden naar Westerbork en de vernietigingskampen. De Hoogeveense Joodse gemeenschap is voor het grootste deel niet gered. Het marktcafé werd na de oorlog verplaatst en werd een buurtcentrum in één van de nieuwe woonwijken. Even noordelijker kwam een nieuw marktcafé, Royal. De Joodse bevolking van Hoogeveen werd grotendeels niet gered. De shock van het Duitse handelen was echter zodanig, dat het wegvoeren van de mensen mede aanleiding werd tot oprichten van de LO.

“Wat de politieke overtuiging betreft van de leidinggevende figuren, behoorden zij voor de bezetting allen tot de AR of CH richting, terwijl na de bevrijding enkelen zijn overgegaan naar de Partij van de Arbeid. Bij de opkomst van de LO berustte de leiding meer bij oudere personen, die en gehuwd en kinderen bezaten. Door arrestaties en onderduiken kwamen hoe langer hoe meer jeugdiger personen naar voren, voor zover het de kom Hoogeveen betreft. In de buitenstreken kon een groot percentage zich tijdens de bezetting handhaven, en zodoende het werk voortzetten.”

Vervolgens haalde ook Frederik de Jonge het begin van het verzet naar voren, in de vorm van leuzen op straat, pamfletten om WA-vertoon op straat op niets uit te laten lopen, en verspreiden van vlugschriften. Daar hoorde nog een leuke anekdote bij: *“Enkele verspreiders van deze vlugschriftjes werden op heterdaad verbaliseerd, bij het verspreiden, door een al te ijverige politiemann, en door een Nederlandse rechter veroordeeld tot het betalen van een boete van f 30,-, hetgeen spontaan door enkele ingezetenen bijeengebracht werd. Volgens latere inlichtingen is deze politiemann later bij de SS gegaan.*

In het begin van 1942 werd weer een beroep op ons gedaan en wel door de heer Klaas de Raad, voor het vermenigvuldigen van het witboek van minister van Kleffens. Deze zijn door ons in een oplage van 100 stuks gedrukt en daarna door de heer De Raad verspreid, naar ik meen tegen betaling van f 10,-, en een elk die een exemplaar wou lezen, van iemand die een exemplaar had gekocht, moest f 1,- voor het lezen betalen. De opbrengst was voor mensen die door maatregelen van de bezetters waren gedupeerd. Deze actieve werker en principiële verzetser was vanaf die tijd een zeer goede cliënt van onze kopieerinstallatie, zodat door ons een groot aantal illegale pamfletten werden gedrukt, onder andere tegen inlevering van radio's, melding voor krijgsgevangenschap, arbeidsinzet voor Duitsland enz., welke door deze harde werker bij duizendtallen werden verspreid.

Helaas heeft Klaas de Raad de bevrijding niet meer mee mogen maken, en is hij in het concentratiekamp Neuengamme in Duitsland overleden. (...) Na het onderduiken van Klaas de Raad eind augustus 1943 droeg hij de verspreiding van zijn gedeelte van het illegale blad Trouw over aan Arie Plantinga. Deze had het echter naast zijn dagelijkse werk zo druk met LO-werk, dat deze op zijn beurt ons vroeg het blad te willen verspreiden. Zo zijn wij in september 1943 ook begonnen met een gedeelte van Trouw in Hoogeveen te verspreiden. Dit geschiedde, evenals door de heer De Raad werd gedaan, door persoonlijk elk exemplaar af te geven en niet door de brievenbus te drukken.

Zo werden maandelijks een 60 exemplaren door ons verspreid. In mei 1944 werd na het onderduiken en arrestaties van verschillende LO-mensen het contact met Trouw nog versterkt, doordat de hoofdverspreiders van Trouw in Drenthe, geregeld bij ons over de vloer kwamen. Dat contact heeft ook voor het LO-werk rijke vruchten afgeworpen. Verder is nog een tijdlang door ons verspreid het illegale blad 'Ons Volk', dat ons werd toegezonden door een LO-contactpunt uit Utrecht, hetwelk in een postpakket onder post restante ons werd toegezonden onder een valse schip-persnaam. Een ambtenaar van de PTT verleende hierbij zijn medewerking. Ook andere krantjes en vlugschriftjes zijn nog wel door ons verspreid, zoals 'Vrij Nederland', enz. maar niet zo geregeld en niet zo rechtstreeks.”

Zo lezen we over het verzetswerk voorafgaand aan de vorming van het District, en over de verspreiding van illegale kranten, dat vooraf al werd gedaan, en zo lang mogelijk werd voortgezet. We gaan terug naar het begin van het District.

DOMINEE RIKKERT HOOGKAMP UIT ELIM OVER HET DISTRICT

Een van de aanwezigen bij de maandelijkse vergaderingen van het District Hoogeveen, was ds. Hoogkamp uit Elim. Ze kwamen bij elkaar op de zaterdagmiddag bij Arnold Zandbergen, zogenaamd als een christelijke mannenvereniging, zo vertelde Hoogkamp. Tenminste, zo deed men dat voorkomen. Een christelijke mannenvereniging was een gewone zaak, in deze periode. De mannen van een dergelijke vereniging openden met gebed, zongen, lazen en bespraken een bijbeltekst en gingen vervolgens in gesprek over een daaraan gekoppeld maatschappelijk thema. Nu was het wel zo dat vergaderen verboden was, maar als ze betrapt werden kon men moeilijk ontkennen dat er een vergadering was. Een vergadering voor bijbelstudie, zoals de christelijke mannenverenigingen hadden, kon hooguit een boete opleveren. Als men werd betrapt. Men kwam zo bij elkaar boven de meubelzaak van Arnold Zandbergen, in de consistorie van de Hervormde kerk (de Grote Kerk) en de consistorie van de Christelijke Gereformeerde Kerk. Dat waren plekken waarop kerkeraden en mannenverenigingen doorgaans bij elkaar kwamen.

Onder deze dekmantel, konden de mannenbroeders van de LO relatief veilig vergaderen. Ds. Hoogkamp was het hoofd van de LO in Elim. Hij had ook Nieuwlande erbij, omdat hij daar inviel voor de zieke Gereformeerde predikant. In Nieuwlande werkte hij samen met Johannes Post en Arnold Douwes. Arnold kwam hier nooit ter vergadering. Na het onderduiken van Johannes Post was ds. Hoogkamp ook dgene die Nieuwlande op de Districtsvergaderingen vertegenwoordigde. Ds. Hoogkamp vertelde over dit overleg:

“Bij meubelmaker Zandbergen, in Hoogeveen, hadden we vaak vergaderingen. Praktisch elke maand. Hij was de leider van de LO in de gemeente Hoogeveen. Je wisselde gegevens uit. Elkaar gewoon te ontmoeten, dat was al een stimulans, een prikkel. De nare kant was: dan was die er niet, die was opgepakt of ondergedoken. Van Elim gingen Harm Wemmenhove en ik er heen. In Hollandscheveld haalden wij meester Bos op en de Hervormde dominee, ds. Volger. We gingen met zijn vieren. Dat was ook een heer hoor, die kon er ook wat mee, die ds. Volger! Wat dat betreft lagen we wel onder één deken. (...) Uit elk dorp kwamen er maar twee personen ter vergadering. Voor Noordscheschut kwam onder meer meester Van der Meulen.”

De tweede uit Noordscheschut was meester Renema. Wie niet ter vergadering aanwezig was van Noordscheschut, dat was Bouwe Zijlstra. Uit zijn verklaring weten we dat hij 60 Joodse vluchtelingen door de oorlog hielp. Meester Noback 8. De samenwerking was blijkbaar zodanig dat de link naar de LO via Renema en Van der Meulen liep. Bouwe zorgde weer voor de bonkaarten voor de andere leiders van Noordscheschut. Samen hebben ze ruim 80 Joodse vluchtelingen door de oorlog geholpen, net zoveel als Nieuwlande. **(Bron: NIOD, 251a, 11.)**

Ds. Hoogkamp vervolgde: *“Op de vergaderingen in Hoogeveen kwam altijd iemand uit Assen, Jan Smallenbroek, en die bracht dan de laatste berichten mee. Bijvoorbeeld dat er weer wat op komst was, dat de Duitsers weer wat nieuws uitgebreed hadden. Hij stapte in Hoogeveen uit en bleef dan een paar treinen over. Wij zaten*

bij Zandbergen, of in de consistorie van de Hervormde Kerk. We vergaderden ook wel eens in de Christelijk Gereformeerde Kerk. Dan viel het niet zo op. Het zat allemaal bij elkaar in de buurt. De een had een onderduiker die weg moest en vroeg of iemand nog een plekje had voor die man of die vrouw. Zo wisselde je. Op elke stamkaart moest een zegeltje, anders kon je geen bonnen krijgen. Hoe kwam je aan zegeltjes? We hadden heel wat stamkaarten van Joden en andere onderduikers, waar je plotseling niets meer mee kon. Afijn, we wisten van tevoren dat dat komen zou. Nu had ik bij het distributiebureau in Hoogeveen Arend Bisschop zitten. Die leverde nogal eens wat. Bonnen, maar vooral ook stempels. Als je ergens een stempel op moest hebben, zorgde hij dat die erop kwam. Ook met stamkaarten werd gerommeld. Toen het zover was dat de zegeltjes gedistribueerd waren, maar nog niet geldig waren, vroeg ik hem of hij aan zegeltjes kon komen. Hij vertelde dat ze in de brandkast bewaard werden. Hij zou zien wat hij kon. Op een avond na kantoor tijd kwam Arend bij me aan de achterdeur. Hij pakte een compleet vel zegeltjes uit zijn zak. Nog meer dan ik nodig had. Ik vroeg hoe hij eraan gekomen was. "Dat zeg ik niet!" Omdat je door die vergaderingen van te voren van al die dingen wist, kon je maatregelen nemen. Ik kon op alle stamkaarten zo'n zegeltje doen en we kregen weer bonnen! Ook hoe het precies met de fronten stond, hoorde je er."

Soms ging het bij onderduikers om een enkeling, een enkele keer om een hele groep. In oktober 1943 begeleidde Henk Sweepe met nog een volwassene een groep van veertien Joodse jongens. Ze waren afkomstig uit Amsterdam. Ze reisden per trein. Dat was al een hele onderneming, want ook daar kon je worden betrapt. Ze arriveerden veilig op het station in Hoogeveen. Er was diezelfde avond al voor 11 jongens onderdak gevonden. Drie van hen moesten tijdelijk ergens worden ondergebracht, in afwachting van een vaste plek. Henk Sweepe fietste die avond met twee jongens, van 14 en 15 jaar oud, achterop één fiets naar de Elimse pastorie van ds.Hoogkamp. Ze konden daar voorlopig blijven. De ene werd Wim Kramer genoemd. Zijn ware naam werd hoogst zelden gebruikt, hooguit per ongeluk. Het ging om Samuel Klijnkraker (1929-2001). Hij zette zich later in voor een Yad Vashem onderscheiding, voor zijn Elimse weldoeners. Ds.Hoogkamp vertelde erover:

"Die Joodse jongens hebben we enkele weken in huis gehad. Het was een noodgeval, omdat er geen plek voor hen was. Toen we Sam (...) weer ontmoetten, wist hij nog precies hoe onze keuken eruit zag. Daar zaten ze altijd. In het dorp is hij in de oorlog nooit geweest. hij kwam bij avond en ging ook weer bij avond weg. Voortdurend binnen zitten in de keuken, waar een groot gordijn voor het raam hing. Dat moet voor de kinderen een beproeving zijn geweest. We hadden een kwartet spel, een bloemenkwartet. Daar waren ze de hele dag mee bezig!"

PERSOONSBEWIJZEN EN DISTRIBUTIEBONNEN

Het District Hoogeveen en de plaatselijke organisatie van de LO liepen door elkaar waar het ging om Persoons Bewijzen, distributiebonnen en andere bescheiden. In dat opzicht werkten de plaatselijke medewerkers voor het hele district. Dat moest ook wel, want daar Hoogeveen de hoofdplaats van een gemeente was, was bijvoorbeeld het Distributie Kantoor ook verantwoordelijk voor die hele gemeente. Zo heeft het kantoor van de gemeente Oosterhesselen ook voor een hele streek gewerkt. Over het legale Distributie Kantoor van Hoogeveen is een afzonderlijke studie, omdat medewerker Jan Naber daarover uitgebreid heft bericht. Men fraudeerde wat af. Een mooie verklaring:

“De Distributie Kantoren te Emmen, Hoogeveen, Meppel en Assen konden tamelijk veel schippersbonnetjes gebruiken. Het was ongelooflijk zoveel ‘schippers’ gingen zich melden! Sommige Distributie Kantoren durfden nogal wat te riskeren. Coevorden 800, Hoogeveen 1200.”
(Bron: Archief NIOD, 251a 10.)

Persoonsbewijzen werden vervalst in Nieuwlande, Noordscheschut en Hoogeveen en wat daarbij broodnodig was: een foto van de nieuwe eigenaar. De foto werd belangeloos gemaakt door fotograaf Douwe Duiker, Hoofdstraat 161, met zijn fotowinkel op no. 163. Hij leende ook wel een camera uit, waarna de volgeschoten film gewoon zonder moeilijke vragen door hem werd ontwikkeld en afgedrukt. Zo had hij een vitale functie voor de hulp aan onderduikers in de gemeente Hoogeveen en in Nieuwlande. Hij hielp zo Jood en niet-Jood, illegaal werkers en neergekomen geallieerde vliegeniers. We zullen hem vergeefs zoeken in het register van Yad Vashem. Tal van Persoons Bewijzen werden ‘verloren’, nieuwe aangevraagd, en de oude gewoon aangepast voor een ander. Soms kreeg je een stapel ongebruikte. En hoe zat het met de Tweede Distributiestamkaart, bedoeld om fraude te voorkomen?

“In Hoogeveen dook de gemeenteontvanger onder, met medeneming van 250 persoonsbewijzen en zegeltjes. 50 gingen naar de landelijke (LO). Hier kreeg men (in Hoogeveen) Persoonsbewijzen van Wisch door een kraak in handen. Wisch werd onzichtbaar veranderd in Winterswijk. Tegen het verstrekken van een Tweede Distributiestamkaart bestond in Drenthe aanvankelijk veel tegenzin. Maar toen het niet meer te keren was, heeft de LO overal getracht de omstandigheden voor de onderduikers zo gunstig mogelijk te maken. En in de meeste gevallen is ook dat voor elkaar gekomen. Waar het mogelijk was werden ze openlijk geholpen. Vaak werden per uur zoveel mensen opgeroepen, dat controle niet mogelijk was. Coevorden maakte van 30 per uur ‘per vergissing’ 130. In Hoogeveen werd de uitreikingsploeg samengesteld door de LO !! In de meeste gevallen werden de onderduikers door een achterdeurtje geholpen.”
(Bron: Archief NIOD, 251a 10.)

HET DEPOT VAN HET ILLEGALE DISTRIBUTIEKANTOOR VAN HOOGEVEEN

Zo werkte de hoofdplaats voor de hele regio. In die hoofdplaats was de schatkist, het depot de bonnen van het illegale Distributie Kantoor, slechts bij weinigen bekend. Als namelijk één van de leidende LO'ers opgepakt zou worden, en alle voorradige distributiebonnen zouden gevonden worden, dreigde de hulp in het hele District Hoogeveen in elkaar te zakken. Het veiligst was dan ook: een depot, dat was ondergebracht bij een betrouwbaar persoon, die zelf niet opviel door illegale activiteiten, of in ieder geval geen centrale rol had bij de distributie van de bonnen, maar die wel de beschikking had over een flinke schuur. Mocht deze alsnog gepakt worden, dan werd de bewaarplaats niet bij voorbaat gevonden, en kon het verzet eventueel onmiddellijk alle bonnen weghalen.

Eén van de deponhouders was Hendrik Lip. Hij was timmerman-aannemer en speelgoedfabrikant met een fabriek voor houten speelgoed. Hendrik Lip (geb. 16-4-1911) woonde op het adres Kanaalweg 60. Hij was in zijn gewone diensttijd korporaal bij het 19 RI. In de mobilisatie en de meidagen van 1940 was hij actief in het gebied van de territoriale bevelhebber Overijssel, waar hij was ingedeeld bij een regiment en een onderdeel dat van het 19 RI was afgeleid: 2-1-43 RI. Hij kreeg een schotwond door de hand, en miste daardoor een vinger. Hendrik Lip was gehuwd met

Wubbigje Zomer. Direct na de oorlog werd hij geïnterviewd over het bonnendepot en de geschiedenis daarvan:

“Daar Johannes van Aalderen houthandelaar was en dus in dezelfde branche zat als Hendrik, was de verhouding tussen deze twee vriendschappelijk. Johannes van Aalderen was wel overtuigd van de goede gezindheid van Hendrik, zodat hij hem meer dan normaal liet weten. Johannes van Aalderen (Java) had op zijn houtwerf aan de Schut-straat een oud paardestalletje, waar steeds door de KP'ers Nico en Victor gekraakte bonnen werden neergezet. Even werd aan Java een seintje gegeven, waarna deze voor verdere behandeling wel zorgdroeg.

In het begin van 1944 was Hendrik (Lip) hem hierbij wel eens behulpzaam. Bij een van deze gelegenheden bood Hendrik aan mee te werken, als het ooit nodig mocht zijn. voor het ogenblik bleef het daarbij, daar Java eigenlijk het werk wel af kon. De LO had toen nog geen klappen gehad in Hoogeveen. Na de arrestatie van Roze-man en later nog na het onderduiken van Java, Alva, enz. herinnerde Jos zich het aanbod van Hendrik. op een vergadering in Zwolle, waar aanwezig zouden zijn Alva, Java, Henk van Oosten, Jan Bork, Freek de Jonge, zou ook Hendrik tegenwoordig zijn. hierbij werd min of meer officieel de leiding der LO in Hoogeveen aan Freek, Henk van Oosten en Hendrik overgedragen.

De voorraad die Java in die tijd in huis had was reeds overgegaan naar de kluis van Henk van Oosten, en moest nu vervoerd worden naar Hendrik Lip. Met een bevend hart (volgens Hendrik zelf) haalde hij de partij bonnen enz. op en bracht het bij hem thuis onder. In de korte tijd had hij een prachtige schuilplaats ervoor gemaakt, zodat de zaak weer kon marcheren. In Zwolle had men bepaald dat slechts Freek en Henk van de plaats van het bonnendepot op de hoogte zouden zijn, daar Hendrik anders alle dagen allerlei mensen aan de deur zou hebben, die van alles nodig hadden.

Dit bleek echter op den duur toch niet houdbaar, want daar de meeste adressen in Hoogeveen niet meer veilig waren, trok alles bij voorkomende gelegenheden op Hendrik af. Automatisch werd het huis van Hendrik weer een centrum voor allerlei verboden werk. Soms had hij zes à acht man tegelijk in huis.”

Hendrik Lip heeft nooit de naoorlogse erkenning gekregen die hij verdiende. Zijn naam is in publicaties achterwege gebleven. Een Yad Vashem-onderscheiding heeft hij niet gekregen, terwijl alle Joden in het District Hoogeveen van de LO konden overleven mede op de bonnen die hij beheerde en verstreekte. Hij doorstond een huiszoeking, zoals we zo zien, en werd één van de vergeten mensen van de Binnenlandse Strijdkrachten, bewakingstroepen, waar hij ook deel van uitmaakte.

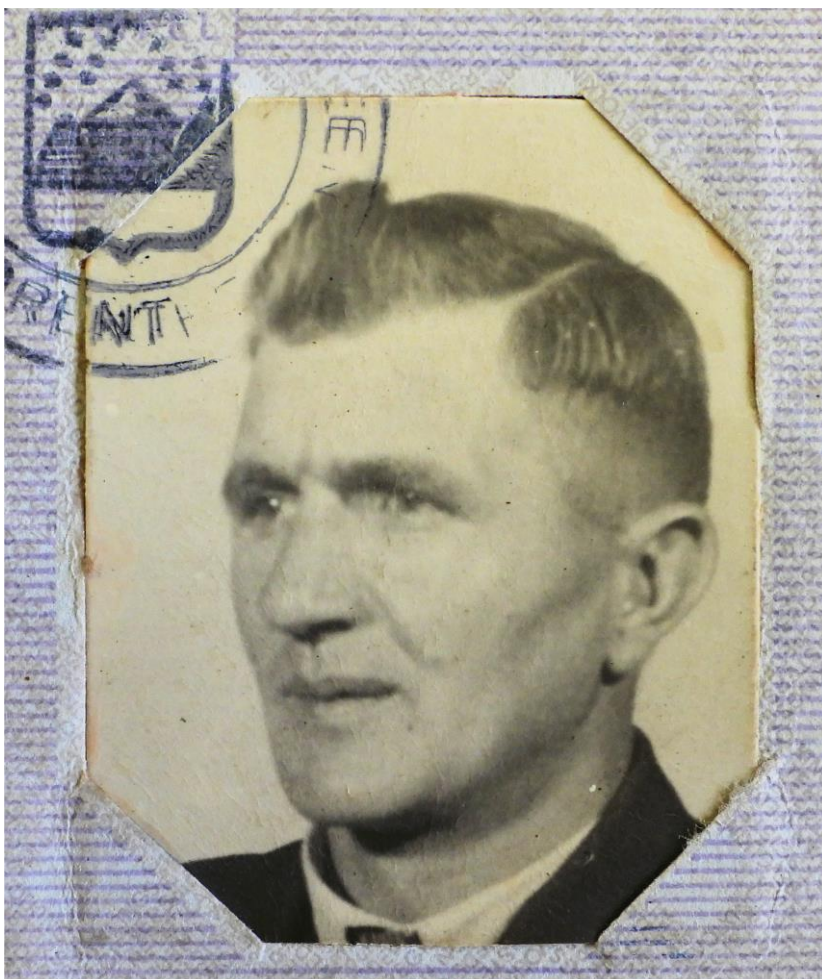
“Op 7 juli (1944) kreeg Hendrik om onnaspeurlijke redenen plotseling huiszoeking van de SS. Gelukkig was hij op dat ogenblik zelf niet thuis, en werd er overigens ook niets gevonden. Hendrik vond het nog niet nodig onder te duiken. Alleen ging hij 's nachts vaak uit slapen. In diezelfde tijd, ongeveer september 1944, kreeg hij van Rombout (Rob) opdracht een groep samen te stellen voor eventuele activiteiten in BS-verband. Hierin nam hij o.a. Jacob Strijker op.

Langzamerhand had Hendrik bij het normale LO-werk uit hoofde van zijn vak het ontzettend druk gekregen met de zaken van schuilplaatsen. Het was zo erg, dat hij

er zelf en een knecht soms hele dagen voor op pad was. Op zekere dag kwam er bericht van Henk van Oosten dat Hendrik even in het ziekenhuis moest komen voor een karwei. Het bleek te gaan om een zender, die verdekt in het ziekenhuis moest worden opgesteld. Toen de boel bijna klaar was, kwam er bericht dat de zender (die reeds veertien dagen gestaan had) daar weer weg moest.

Bij het zoeken naar een plaats slaagde Hendrik de zender te plaatsen bij een broer in Hollandscheveld, Hoogeveen. Hier bleek echter geen stroom te zijn, en bij informatie bij gemeentewerken in Hoogeveen bleek hier ook geen stroom aan te leggen te zijn. Daarna stond het apparaat nog twee dagen in de Gereformeerde Kerk aan de Bentinckslaan, waarna het werd vervoerd naar de VAM (Vuil Afvoer Maatschappij) te Drijber, gemeente Beilen. Tenslotte werd hier deze zender gepakt, waaruit weer de verraadsgeschiedenis van Geesje Bleeker voortkwam." Tot zover Hendrik Lip van de Kanaalweg. (Bron: Archief NIOD, 251a, no 12.)

Hendrik Lip, depothouder van de bonnen, leider van LO-Hoogeveen.

Zo vinden we via het bonnendepot zelfs nog een plaats waar de zender van Bethesda geplaatst is geweest, die we verder in geen enkele andere bron terugvinden. Tussendoor lezen we ook hoe het bonnendepot gevuld werd: door overvallen van KP'ers op distributiekantoren. Het ging hier om Jan Naber en Albert Rozeman, niet te verwarren met Albert Jan Rozeman. Naber en Rozeman werkten afzonderlijk en/of samen met de KP-Meppel, waarbij ze de afspraak hadden dat de helft van de bonkaarten van overvallen naar Hoogeveen zouden gaan. Een andere KP-ploeg die zorgde voor bonkaarten was die welke wel kennen onder de naam KP-De Krim en/of KP-Rieks. Het ging om dezelfde groep in verschillende fasen van hun bestaan, met uiteindelijk Rieks Zomer en Jan Leijssenaar van Alteveer-Kerkenveld als leidende personen. Er werd hiervoor door Hendrik Lip in het kort vermeld dat Albert Jan Rozeman was gearresteerd. Dat was de eerste illegale distributieleider, zowel van Hoogeveen als plaats als voor het district, omdat via hem de bonnen naar derden gingen. Een verklaring van Bouwe Zijlstra, van Noordscheschut:

"Onze zaak in bonkaarten breidde zich mooi uit en omstreeks januari '44 waren we maandelijks 350 bonkaarten nodig. Aanvankelijk haalden we een gedeelte der kaarten van A. Rozeman, en een gedeelte kregen we van het Distributie Kantoor op de verschillende nummers van de inlegvellen, waarvan we er heel wat hadden. Na de arrestatie van Rozeman kregen we onze kaarten van A. van Aalderen (Alva) te Hoogeveen en ook wel van H. van Oosten aldaar. Vooral van de laatste kregen we nogal vaak bonkaarten enz. Nadat Van Aalderen moest duiken, kregen we de kaarten van F. de Jonge te Hoogeveen en anderen. De beste afnemer van bonkaarten enz. was Arnold Douwes, welke het wist te brengen tot 350 stuks."

"Alva", Albert van Aalderen, was LO-leider van het noorden, woonde eveneens in Hoogeveen en was twee handen op één buik met "Java", zijn familielid Johannes van Aalderen. Hendrik van Oosten en Freek de Jonge, daar lasen we in de verklaring van Hendrik Lip van dat die met hem LO-leiders van Hoogeveen werden, en daarmee tevens betrokken bij het bonnendepot. Bouwe verstreekte de bonnen binnen een eigen netwerk, dat vanuit zijn pand te Noordscheschut ruim 80 Joodse onderduikers door de oorlog hielp, en hielp door het doorgeven aan Arnold Douwes ook de ruim 80 Joodse onderduikers van Nieuwlande door de oorlog. Van de andere dorpen en streken zijn de cijfers nog niet rond. Nieuwlande bevestigde deze verklaring. Een enkele keer zorgde de KP-Nieuwlande zelf voor bonkaarten, door de overval op de uitreikploeg te Steenwijksmoer. We lezen echter in het dagboek van Arnold Douwes:

"Zondagmiddag 21 november 1943. "Nico" moet een nieuw Persoonsbewijs hebben, daaraan wordt in Hoogeveen gewerkt. Bij Rozeman zijn we ervoor geweest. Van Rozeman betrekken we ook een groot gedeelte van de bonkaarten".

Ziekenhuis Bethesda stond binnen het gebied van het District Hoogeveen van de LO maar was net als de pilotenorganisatie van de LO daar niet aan ondergeschikt, terwijl men wel nauw samenwerkte. Bethesda ontving soms bonkaarten van de LO en had ook een methode bedacht om bonnen te ruilen met andere organisaties. Uit een verklaring van verpleegkundig-directrice zuster Martha Posthuma:

"Had de organisatie voor onderduikers teveel bonkaarten in de ene en waarschijnlijk voor de volgende maand te weinig, dan werden deze in 't ziekenhuis gebracht en door ons bij verschillende leveranciers ingeleverd. Een volgende maand kreeg

men dan in ruil hiervoor van ons weer nieuwe kaarten. Door dokters bemiddeling deed de Stichting 'Beileroord' hieraan ook mee." (Bron: Archief NIOD 251a 11.)

Die dokter, dat was dokter Van de Velde. Hij bemiddelde met andere ziekenhuizen. De teneur van het verhaal: we weten lang alles niet, maar uit wat we wel weten, weten we dat alles en iedereen binnen het District Hoogeveen van de LO met elkaar samenwerkte, waar het ging over de basisvoorwaarden, zoals bonkaarten. Zelfs Cornelis Flokstra uit De Weide was voor zijn bonkaarten afhankelijk van het LO-depot. Hij kreeg ze via Albert van Aalderen. Uit een verklaring van Flokstra zelf halen we het volgende: "*Wij kregen bonkaarten van Albert van Aalderen (Alva), maar wij deden het voorkomen of die voor anderen bestemd waren en niet voor eigen onderduikers*". Bij analyse blijkt dat er geen reden is om te denken aan verraad bij Flokstra, toen daar een huiszoeking werd gehouden. Dit is eveneens uitgewerkt in een afzonderlijke studie. De dochters van Flokstra wezen echter bij hun stellige overtuiging dat er wél verraad was geweest op degene die de bonkaarten bracht. Daarmee uitten ze ernstige beschuldigingen in de richting van de leiding van de LO in Noord-Nederland, want Albert van Aalderen was interprovinciaal leider van de drie noordelijke provincies. Flokstra zelf hield het erop dat een onderduiker van hem zich had verpraat, toen ze in het ziekenhuis lag. Geen verraad dus. Maar zonder de LO, District Hoogeveen, en het bonkaartendepot, waren de Joodse onderduikers van Flokstra ook niet door de oorlog gekomen. Alles en iedereen werkte samen.

HOEVEEL ONDERDUIKERS WAREN ER IN DE REGIO HOOGEVEEN?

Dit is natuurlijk niet bijgehouden. We kunnen slechts een inschatting maken. Onderzoek naar de gemobiliseerde militairen van Hoogeveen in de periode 1939-1940 is gepubliceerd in het boekje 'Appèl'. De cijfers zijn doorgerekend naar het gebied van het District Hoogeveen, met als conclusie dat er in de gemeenten van het District ongeveer 1600 mannen gemobiliseerd zijn geweest. Die moesten in 1943 weer opkomen in krijgsgevangenschap. Dit werd massaal geweigerd. Hoogeveen heeft enkele dossiers van het repatriëeringsbureau van na de oorlog. Daarin komt slechts 1 ex-militair voor, die terugkeerde uit krijgsgevangenschap. Dat bleek iemand uit Nederlands Indië te zijn. Dan waren er nog vele honderden mannen die in Duitsland aan het werk zouden moeten, en eveneens niet gingen, jonge jongens met een oproep van de Nederlandse Arbeids Dienst, die eveneens niet gingen. Al deze personen konden worden opgepakt, waren niet vrij om te gaan en te staan waar ze wilden, golden als onderduikers en liepen groot gevaar bij straatcontroles en razzia's. Hoeveel Joodse onderduikers zijn er geweest in het District Hoogeveen? Het is niet meer na te gaan. Maar als we een paar keer spreken over honderden, plus de 1600 voormalige soldaten, is een schatting van 3000 dan zo gek? Zeker als je bedenkt dat er ook nog volop werkweigeraars en ex-soldaten van elders onderdak zochten in het District.

Als er in de stukken van de LO over Drenthe gesproken wordt van 5-6000 onderduikers, dan is dat niet het totaal aan onderduikers, maar dan is dit het aantal onderduikers dat geholpen werd door de LO. Velen hielpen zichzelf, konden onderhouden worden door familie, namen een valse identiteit aan en woonden elders op een boerderij. Was er bij de LO wel eens discussie over wie wel of niet te helpen? Deze vraag kreeg Arnold Zandbergen direct na de oorlog gesteld, en hij gaf daarop een antwoord over een situatie uit Hoogeveen, een lid van de Gereformeerde Kerk van ds.Meijer, de predikant van de Vrijmaking in Hoogeveen. Arnold vertelde:

“Ja, je maakte kennis met allerhande mensen. er waren er bij, die zich helemaal veilig wilden stellen, ja zelfs, die vroegen hoeveel loon ze verdienen konden als ze onderdoken. Daar is een discussie en een verschil van mening over geweest. Er kwam er een keer een bij me: Ik kom van ds.Meijer, ik wil onderduiken. Ik zeg: Je bent toch over de brug gekomen? Ja. Dan had je daar kunnen duiken. Ik moet naar Duitsland en ik wil liever niet, het is zo gevaarlijk met die bommen en ik wilde eens vragen of mijn vrouw ook verzorgd wordt. Nee, daar weet ik niets van jongen. Ik naar ds. Meijer toegegaan. Die en die is bij me geweest, die wil niet naar Duitsland, dat moet U mij zeggen, dan onderzoeken wij dat. Er waren personen, die gingen wikken en wegen. Als je die dan met een beetje overredingskracht weg kon krijgen, dan moest je dat doen. Een ander zei: als U mij helpen kunt, graag, anders zal ik mijzelf wel redden. Kijk, die hielp je. Je had er tussen, die je liever niet helpen wilde. Er waren mensen die je het leven er lastig maakten.”

Aanvankelijk was het de opzet dat iemand die eenmaal in Duitsland was geweest, zichzelf maar moest zien te verzorgen, als hij wilde onderduiken. Arnold hierover:

“Dat is later prijs gegeven. Eerst zeiden wij, die helpen wij niet, uit lamelndigheid zijn ze er naar toe gegaan. Die mensen hebben gezegd, ook terecht, toen wij weg moesten, wisten wij niets van een organisatie af, wij moesten onszelf redden, geen familie kon ons hebben en wij weten dat die en die geholpen wordt, dan gaan wij er liever ook niet naar toe. De een meende het en de ander niet, je ging ze testen. Het is metterdaad gebleken, dat er bij waren, die de beste heren bleken te zijn.” De slotzin kunnen we uitleggen als ‘de mooie jongen uithingen’, zich beter voordeden dan ze waren.

“DE SLAG OM DRENTHE”

Zo werd de zomer van '43 wel genoemd. Er kwam steeds meer verzet, en daarbij liepen de LO en de KP, het KnokPloeg-werk, helemaal door elkaar. Arnold Zandbergen daarover, toen hem tijdens een onderzoek van het werk van de LO en de KP gevraagd werd naar de gebroeders Gootjes:

“Eén heeft hier een poosje gezeten. ‘Ik moet naar ds.Slomp toe, kunt U mij er heen brengen? Kunt U mij naar De Krim brengen? Dat is die geweest, die op het secretariaat was in het Noorden en later heeft meegedaan aan de radiobrand” Arnold sprak hier over Jaap Gootjes. *“Hij zat hier ten zuiden van Hoogeveen. Met een paar kraakjes heeft hij meegedaan. Toen is er een keer een verbindingsman bij me geweest. Als jullie niet zelf In brand steken, laten wij het doen. Toen is Gootjes bij me geweest. Kent U mij nog? Nee, het was beter van niet. Hij wilde het ook liever niet hebben. Toen heb ik later pas gehoord, dat hij met zijn broer is doodgeschoten.”*

Hoe was het contact tussen Johannes Post en andere KP'ers, Hilbert en Sjaak, tot stand gekomen? Een vraag die ons nu misschien niet zoveel zegt, maar bij Arnold Zandbergen een inzicht deed bovenkomen uit de hete verzetszomer van 1943: *“Dat is geweest toen Johannes Post weg moest voor de verschillende gevalletjes die hij uithaalde. De overvallen op de Plaatselijke Bureau Houders, branden, toen is hij gearresteerd geweest in Apeldoorn en ondergedoken geweest in Hoogeveen. toen kwam ik hem een paar dagen later tegen in Meppel. Net was een boerderij in Pesse afgebrand van de grootste NSB'er. Heb jij dat gedaan? Nee, dat deed zijn broer, die zondags preekte. Hij kon niet in de omgeving blijven. Hij is in Meppel*

geweest, in Kampen bij zijn familie, en ik heb het idee dat hij in Kampen in contact is gekomen met Sjaak en Hilbert. Ik heb Post heel goed gekend voor de arrestatie, maar eigenlijk, zijn KP-werk, actief meedoen in de KP, dat dateert van de tijd, nadat ik gearresteerd ben. De laatste keer dat ik hem gezien heb, dateert van augustus-september 1943 in Meppel.”

“Er is toen een tijd geweest dat men sprak van ‘De slag om Drenthe’. Was er toen tussen de KP’s enig verband of was het een reactie van de Meistaking?” De reactie van Arnold Zandbergen:

“Van Organisatie was geen sprake. Post deed het op zijn eigen houtje, wij in Hoogeveen ook, in Meppel ook, van verband was geen sprake. Er was een oproerige geest, die er bij de mensen heerste. Bijvoorbeeld de dorsmachines onklaar maken – steek de boel in brand, dat ging door de provincie. De Plaatselijke Bureau Houders, als Johannes Post het kan, dan kunnen wij het ook, de radio’s.”

Hier sprak Arnold Zandbergen in steekwoorden over bijvoorbeeld de overvallen op de Plaatselijke Bureau Houders, waaraan Johannes Post persoonlijk trouwens niet mee heeft gedaan, en de brand in de radio-opslagplaats van metaalwarenfabriek Drenthina, waar alle verplicht ingeleverde radio’s van de gemeente Hoogeveen lagen. Verderop zei Arnold:

“Onze medewerkers hadden allemaal neiging om alles wat van de Duitsers kwam te saboteren. Aan de illegale pers deed je natuurlijk mee, geld inzamelen – ja. Onderduikers plaatsen deed je ook, inlichtingen geven natuurlijk ook, de radiobrand hebben wij hier ook gezamenlijk plaatselijk georganiseerd, het arbeidsbureau, dat jammerlijk mislukt is, is ook plaatselijk gebeurd. De Pijp en Gerard Jansen uit Meppel zijn er bij geweest en met mensen uit Hoogeveen en medewerkers van Post. Ik had er tekort. Zo waren er op andere plaatsen ook mensen, die wat knokploegjes hadden. Later is er pas sprake van geweest om het meer te organiseren. Moest er wat gebeuren, dan gebeurde het. Daarom kreeg je beslist te veel werk op het laatst, je kon je beter specialiseren, de een speciaal voor de LO, Niek en Vic dienden de LO wel, maar het waren eigenlijk KP’ers, weer anderen voor geld inzamelen, weer anderen voor de lectuurverspreiding, maar in het begin moest je alles doen er kwamen maatregelen voor inleveren, wat moeten wij doen? Niet doen, maatregelen tegen de Joden, niet doen, bij een cyclostyle-beweging lieten wij die dingen drukken.

Er kwam hier een keer iemand, die nog nooit een revolver in zijn hand had gehad en zijn revolver had leeggeschoten. Hij kwam bij mij om munitie, vult zijn revolver en schiet zijn wapen af, dwars door het grote winkelraam. Daar zat een gaatje in. De volgende dag ben ik naar een timmerman geweest en zeg: Kom jij met een lange ladder en sla je ladder door mijn raam heen. Dat was toch eigenlijk jammer en ik ben toen naar een schilder gegaan om te vragen of hij er een pleister in wilde zetten. Dat waren lelijke dingen. Ze waren aan het schijfschieten geweest.”

Die Nic en Vic, dat waren Nico en Victor, oftewel Jan Naber en Albert Rozeman. Diverse tussendoor genoemde onderwerpen als de Meistaking, de radiobrand bij Drenthina, de overval op het Arbeidsbureau, ze hebben eigen beschrijvingen gekregen. Al pratende kwamen ze ook uit op een transport van distributiebonnen in een harmonica. De blaasbalg was normaal gesproken leeg, toen niet. Een van de mensen van de LO van Hoogeveen ging met de bonnen op stap. Hoogeveen had een

deel gekregen omdat Jan Naber en Albert Rozeman als deelnemers aan de overval de helft hadden meegenomen. Arnold:

“Het harmonica-vervoer was van de kraak van Staphorst. De eerste week is er een gedeelte van Hoogeveen naar Utrecht gebracht in een muziekdoois. Daar hebben wij vergaderd in Utrecht in een smal straatje, naar het zuiden toe. dat is door een jongen van Hendriks uit Hoogeveen vervoerd. Die kraak was half door Meppel en half door Hoogeveen gedaan. Het waren de bonnen van Staphorst.”

DE ONDERSTEUNERS: MEDISCHE BIJSTAND

Huisartsen en specialisten in een ziekenhuis waren tijdens de oorlog verplicht om patiënten met schot- en steekwonden te melden bij de bezetter, gewonde piloten niet te behandelen – tenzij het natuurlijk Duitsers waren – en aan Joden geen medische hulp te verlenen. Ook die moesten worden geregistreerd en doorgegeven aan de bezetter. Tijdens de bezettingsjaren heersten er besmettelijke ziekten, zoals tyfus en difterie. De bezetters waren bang voor besmetting. Van die angst kon mooi gebruik worden gemaakt. Valse diagnoses, om mensen langer op een ziekbed te houden, of om gebruik te maken van de besmettingsangst, en het negeren van ieder verbod om mensen te registreren, of behandeling te onthouden, waren aan de orde van de dag. Zo kon de LO van Hoogeveen en omstreken, het hele rayon, goed samenwerken met de huisartsen, de artsen in het ziekenhuis Bethesda, en de verpleegsters aldaar. Hoe meer mensen ervan wisten, hoe groter de kans dat er een ergens teveel zei. De familie Flokstra was dan ook van mening dat de huiszoeking bij hen het gevolg was van een lek in het ziekenhuis, nadat een van de Joodse onderduikers daar enige tijd was verpleegd. Dit volgens een verklaring van dhr. Flokstra uit 1957.

Verder was er sprake van een goede samenwerking, waarbij artsen en verpleegsters eigenlijk niet anders deden dan datgene waar ze voor waren opgeleid: mensen behandelen en verplegen, ongeacht rang of stand, religie, afkomst of nationaliteit. Hoe het in de praktijk verliep, horen we bijvoorbeeld van een oud-patiënt, de joodse onderduiker Max Leons. Toen deze medische hulp nodig had, kwam hij onmiddellijk op de afdeling besmettelijke ziekten terecht. Dokter Van de Velde zei: *“Ik wil je wel opnemen, maar je mag geen bezoek ontvangen en niemand mag weten dat je hier bent”*. Max maakte zelf deel uit van de LO van Nieuwlande en omgeving. Dokter Van de Velde werd uiteindelijk opgepakt en gefusilleerd. Hij heeft inmiddels een standbeeld gekregen. Hoe goed bedoeld het ook geplaatst mag zijn, in de praktijk wordt zo het werk van de doden overbelicht, en dat van de overlevenden weggedrukt in vergetelheid. Het standbeeld zou er moeten zijn voor alle personeelsleden van Bethesda, maar ook dat werkt niet zo. Met het gedenkteken van Flokstra en dat voor Van de Velde wordt de mythevorming alleen maar verder in de hand gewerkt.

DE ONDERSTEUNERS: DISTRIBUTIEBONNEN

Hoe hield je de onderduikers in leven? Dat was de grote vraag waar ieder gezin voor stond, die mensen in huis nam, en dat was het grote probleem dat de LO op probeerde te lossen. Onderduikers moesten te eten hebben. Voedsel en diverse benodigdheden waren op de bon. Zeer belangrijk voor de LO was de steun van het distributiekantoor ter plaatse. Ds. Hoogkamp haalde Arend Bisschop aan, medewerker van het distributiekantoor. Er zaten daar meer ondersteuners van de LO. Klaas Roelof Zwiggelaar (geb. 20 december 1915) was chef van de uitreikploeg van

het distributiebureau van Hoogeveen. Zijn baas, het hoofd van het distributiebureau, heette Van Bladeren. Aanvankelijk zat het bureau achter de drukkerij van Van Genne, aan de Hoofdstraat. De distributiebonnen kwamen binnen bij het postkantoor, en werden vandaar achter het postkantoor over een schutting getild, waardoor ze rechtstreeks naar het distributiekantoor konden. Toen door allerlei overvallen het kantoor onveilig werd geacht, werd er een bunker gebouwd, waarin de kluis werd geplaatst. Politie mensen, aanwezig om te bewaken, waren verplicht om met getrokken pistool op hun buik hun wachttaken uit te voeren. Ook dat zou niet veilig meer zijn, dus werd ervoor gekozen om het distributiekantoor met de kluis onder te brengen in de grote kelder onder het gemeentehuis. In die periode gingen de bonnen vanaf het postkantoor met een bakfiets naar het gemeentehuis, onder politiebewaking. Eigenlijk was al die bewaking overbodig. Er werden zoveel bonnen verduisterd in Hoogeveen, dat niemand er baat bij had dat ze overvallen zouden worden.....

Het distributiebureau van Hoogeveen kreeg duizenden extra bonnen, omdat Hoogeveen een schippersplaats was, en daar een onduidelijk aantal mensen een beroep zou doen op het distributiebureau. Het was Klaas Roelof Zwiggelaar persoonlijk, die steeds weer benadrukte hoe nodig die extra bonnen waren. Hij wist ervan dat een flink deel daarvan achterover werd gedrukt. Een groot deel van die extra bonnen werd door Jannie Raak, medewerkster van de uitreikploeg, rechtstreeks naar Albert van Aalderen (Alva) van de LO gebracht, die ze met andere LO'ers weer doorsluisde naar gezinnen waar onderduikers zaten. Andere bonnen gingen via Jannie naar Hollandscheveld en Nieuwlande. We lezen bijvoorbeeld in het dagboek van Arnold Douwes: "Zaterdag, 21 augustus '43 (...) Even bij Mr. Zijlstra aangeweest en 44 bonkaarten afgehaald, die hij van Jannie Raak voor mij had ontvangen". Meester Zijlstra zat bij de LO van Hollandscheveld. Jannie regelde zo een illegaal distributiesysteem. Hoe Arnold de bonnen weer verder bracht lezen we in een notitie van 26 augustus 1943, over de dagen ervoor: *"Ik ben aan het bonkaarten rondbrengen gegaan, vroeg overal om de melk- en aardappelbonnen. Veel adressen waar Joden zitten doe ik in 't donker af, om te voorkomen dat burens e.a. in de gaten krijgen dat er wat zit. Er zijn adressen waarvan niemand weet dat ze onderduikers onderbrengen"*.

Klaas, chef van de uitreikploeg, wist van die praktijk, en liet het mooi begaan. Later is hij nog eens officieel bedankt voor zijn aandeel in het verzet, maar hij had zelf niet het gevoel dat hij zoveel gedaan had. Dat is meer typerend geweest voor zijn nuchterheid, dan voor wat er feitelijk is gebeurd. De manier waarop hij met zijn verantwoordelijkheid als chef omging, is zeer velen tot plezier geweest, die anders gebrek hadden moeten lijden. Klaas Roelof Zwiggelaar was de dekmantel, de zogenaamd uiterst betrouwbare chef van de uitreikploeg, die wist van de verduistering van de bonnen, en tegelijkertijd de mooiste verhalen vertelde om de slinkende stapel bonnen te kunnen verklaren. Hij fraudeerde met de boekhoudingen, om de bonnen officieel zoek te laten raken. Hij wist veel, in die dagen. Hij wist ook dat zijn medewerker Jan Naber in andersoortig verzet zat, de KP. Jannie Raak had toen al dikke verkering met Jan Naber, over wie zo meer. Jan zat zo nu en dan te spelen met een pistool. Dat maakte Klaas nerveus, want hij wist van Jan dat Jan er iemand in Assen mee doodgeschoten had. Iemand die verkeerd was geweest, en door het verzet geëxecuteerd moest worden. Klaas zweeg. Hij deed wat hij vond wat hij doen moest, en dat was genoeg. Maar hij deed dat wel gedurende de hele oorlog,

met groot gevaar voor eigen leven en zonder ook maar één keer onder te duiken, terwijl hij wist dat iedere arrestatie direct of indirect naar hem kon leiden.

Een ander die flink wat bonnen achterover wist te drukken was Freek de Jonge, eveneens lid van de uitreikingploeg. Deze wist ooit 1100 bonnen in een maand bij elkaar te krijgen. Al die mensen van de LO en al die 'verdwenen' bonnen moesten 'verantwoord' worden. Klaas Roelof Zwiggelaar speelde de onschuld zelve. Hij bleek de perfecte dekmantel naar de Duitsers toe, die zijn medewerkers daarmee alle ruimte gaf om te doen wat mogelijk was. Maar het aantal onderduikers groeide zo, dat het niet genoeg was. In principe kon er ook gebruik worden gemaakt van een landelijk 'distributiebureau' van de LO. Het landelijk kopstuk daarvan, huisarts in opleiding Reinoud Roukema, had ook contact met Hoogeveen. Waar in Nederland bonnen 'teveel' waren, haalde hij ze op, om ze weer af te kunnen geven in plaatsen waar ze te weinig waren. Veel bonnen kwamen van overvallen. Overigens vertelde Reinoud Roukema ook dat hij niet veel bonnen kreeg van Hoogeveen, en ook niet hoefde te brengen. Men wist zichzelf te bedienen. De afspraak was echter duidelijk: wie kon, leverde bonnen in bij Reinoud, wie nodig had deed een beroep op hem. Niemand hield extra bonnen achter die niet nodig waren, want dan schaadde je anderen bij wie ze broodnodig waren.

Als hoofd van het bureau armenzorg van de Sociale Dienst wist Albert Rozeman wat het was om gezinnen 'te bedelen'. Er moesten inschattingen worden gemaakt van wie wat nodig was. Dat deed hij ook op kerkelijk gebied. Behalve dat hij leider was van de Christelijke Jongelings Vereniging "Worde Gebouwd", was hij actief als diaken. Een eigen huishouding had Albert nog niet, maar ook dat leek dichtbij te zijn. Hij was verloofd met L. ter Stege. Samen met Bertus Hendriksen beheerde Albert de bonkaarten voor alle onderduikadressen in Hoogeveen en omstreken. Die 'bedeling' kon alleen goed worden uitgevoerd als er zicht was op de draagkracht van de gezinnen en de behoefte aan middelen, gelet op de aantallen onderduikers. Waar nogal wat slacht of oogst illegaal werd achterhouden, konden wat minder bonnen komen, en waar dat niet mogelijk was, hadden mensen wat meer steun nodig. Uitgangspunt was steeds dat men niet meer kreeg dan men strikt noodzakelijk moest hebben, want met 'teveel' bonnen deed men andere gezinnen tekort, die ze ook broodnodig waren, in Hoogeveen en omstreken of in de rest van Nederland. Wat over was, ging naar Reinoud Roukema. Van de vele interviews en verslagen die bekend, en waarin de gastgezinnen hun verhaal deden, blijkt keer op keer dat het hebben van onderduikers vooral was dat mens samen deelde in het gebrek aan van alles, maar dat men ook van weinig wat wist te maken, en dat men zo wist te overleven.

Ook wat betreft het achtergehouden vlees, oftewel illegaal gefokte varkens, en de achtergehouden zakken graan, gold het principe: wie meer dan genoeg heeft, deelt met anderen. De LO-contacten kregen mee uit het ene gezin, wat ze weer brachten naar het andere gezin, zonder dat de een van de ander wist wie gesteund werd. Als men dat zou weten, zou men te veel weten als er een inval zou komen. Een mooi voorbeeld is dat van Hendrik Kikkert en ds. Hoogkamp. Hendrik Kikkert en zijn vrouw Grietje hielpen 41 onderduikers. Ze hadden eigenlijk altijd gebrek aan alles, maar wisten zich met steun ook altijd te redden. Toen Hendrik een achtergehouden varken slachtte, ging de helft naar ds. Hoogkamp, die het weer onder verdeelde. De dominee kwam in de slachttijd bij heel wat boerengezinnen, om met volle fiets-tassen weer te vertrekken. Hij was niet bang voor de roddels. Zolang de mensen

dachten of zeiden.... "die dominee weet het er wel goed van te nemen", dacht niemand aan onderduikers. Met volle tassen fietste hij naar de adressen waar niets was, maar wel de meeërende onderduikers.

De uitreikploeg van distributiebonnen van Klaas Zwiggelaar, naast de kerk van Hollandscheveld. Van links naar rechts, achter: Aaldert Uiterwijk Winkel, Johannes ("Jo") Naber, Klaas Zwiggelaar, Max Westera, Juderiek Bouwmeester en Dietmer van den Berg. Onder: Jan Naber (KP'er Nico, neef van Jo), NN en een zekere Fernhout.

ONGESCHREVEN REGELS VOOR HULP AAN ONDERDUIKERS

Hoe gingen de mensen in de gastgezinnen om met de onderduikers? Er was natuurlijk geen reglement gemaakt, over hoe je het aanpakte, want alles wat op papier stond, dat kon tegen je worden gebruikt. Bij deze een opsomming van ongeschreven regels:

Wanneer er geld was, betaalde de onderduiker of een ondergedoken gezin mee in de kosten. Er werd niet meer gevraagd dan strikt nodig was. Als het geld op was, was er gewoon niet meer, maar bleef men gewoon. Onderduikers en gastgezinnen deelden elkaars armoede, zogezegd. Er is op 1 uitzondering na geen situatie bekend waarin mensen leningen moesten afsluiten, tijdens de onderduikersperiode, om hun gastgezin te kunnen betalen. Er is op 1 uitzondering na ook geen situatie bekend dat een gastadres na de oorlog nog een rekening neerlegde bij de onderduikers.

Bonnen nam je en vroeg je als gastgezin niet meer dan strikt nodig was. Teveel bonnen, betekende dat je andere gezinnen tekort deed, waar die bonnen wel nodig

waren. Mochten er toch wat teveel bonnen zijn, dan gaf je die terug. Er is tot nu toe 1 uitzondering bekend, waarbij een gastadres duidelijk teveel bonnen had, niet terug gaf, en ook meer vroeg dan nodig was, omdat men aan de verstrekkers van de bonnen geen inzicht gaf over het aantal onderduikers.

Als gastadres bleef je contact onderhouden met je eigen aanspreekpunt binnen de LO. De LO was voor de onderduikers verantwoordelijk. Wanneer de situatie gespannen werd, doordat mensen niet goed met elkaar om konden gaan, of doordat er huiszoekingen dreigden of al waren geweest, probeerde de LO de onderduikers naar een ander adres te brengen. Dat gebeurde ook als een lid van het gastgezin was opgepakt. Men wist namelijk dat iedereen uiteindelijk doorsloeg. Door de genoemde constructie werden de onderduikers niet in gevaar gebracht. Als dat dreigde, was men weg, op een voor het gastgezin nieuwe en onbekende plaats. Er is tot nu toe uitzondering bekend, van een gastgezin die de verantwoordelijkheid niet bij de LO liet of niet met hen deelde, zodat zowel de onderduikers als het gastgezin onnodig in gevaar werden gebracht, wanneer er dreigende omstandigheden waren.

Religie was geen strijdpunt. Volgens algemeen Drents gebruik hield men 'de karke in de midden', oftewel, daar discussieerde je niet over. Je respecteerte elkaars geloofsovertuiging. Er is tot nu toe 1 situatie bekend waarin dat niet gebeurde, en waarin het gastadres evangeliseerde onder een groepje onderduikers, die geen kant op konden, zodat ze alles moesten aanhoren en slikken. Hoewel de persoon in kwestie dit vast anders had bedoeld, was er tevens sprake van misbruik maken van de situatie, temeer daar dit ook het zelfde gastadres was dat de verantwoordelijkheid over de onderduikers niet deelde met de LO. Wat dan ontstaat lijkt op wat men later het Stockholmsyndroom is gaan noemen. Mensen in een situatie, die geen kant op kunnen, gaan zich vereenzelvigen met degene van wie ze in die beperking afhankelijk zijn. Ziekenhuis Bethesda ging niet zover, religie werd geaccepteerd, maar Joodse patiënten kregen op den duur wel christelijke lektuur mee, om ze alsnog te bekeren. Op 23 maart 2023 was rabbijn Jacobs voor een spreekbeurt in Noordscheschut. Hij sprak zijn verontwaardiging uit over het misbruiken van de omstandigheden, door Christenen, die Joodse vluchtelingen probeerden te bekeren, terwijl ze geen kant op konden. Daar staat tegenover dat de Gereformeerde predikant van Elim, juist catechese gaf aan de Joodse onderduikers in en rond Nieuwlande, om hen te vertellen wat hun Jood-zijn wel inhield. Daar zaten zoveel mensen met Joodse afstamming, die er niets meer aan deden, dat ze door de vervolging bewust werden van hun achtergrond, en juist daardoor graaf wilden weten wat dit nu wel betekende. Joodse catechese dus, in Nieuwlande, District Hoogeveen.

Voedsel was soms wel, en soms geen probleempunt. Een flink deel van de Joodse onderduikers was niet meer actief godsdienstig. Ze hielden zich bij voorbaat al niet of nauwelijks aan de spijswetten. Hoe dat zat, en hoe we er naar kunnen kijken, is in maart 2015 doorgesproken met rabbijn E.M.Maarsen, waarnemend voorzitter van het Opperrabinaat voor Nederland: Hij vertelde: de slachter moet voldoende opgeleid zijn en ervaring hebben. Het mes, moet voldoen aan de daarvoor geldende regels (vlijmscherp en geen enkele braam). Er mag alleen gedood worden wat wettelijk is toegestaan. Vervolgens moet al het bloed uit het dier lopen. Het hele proces moet onder controle staan van de daarvoor bevoegde instanties. Zo wordt er alleen geslacht onder controle van een rabbijn. Wanneer de slachter niet de opleiding en ervaring heeft, of er is geen controle van de rabbijn, dan is het vlees niet kosher, ook al eet je toegestane dieren. Er is echter één wet die zegt dat je hiervan moet

afwijken. Niet mogen, maar moeten. Het behoud van het leven gaat namelijk boven alle andere regels. Als je niet anders kunt eten om in leven te blijven of om gezond te kunnen blijven, of om bij ziekte aan te kunnen sterken, dan niet-kosher vlees, dan moet je dat toch eten, omdat je het leven niet in gevaar mag brengen. Als er echter voldoende eieren aanwezig zijn, dan is er geen reden om niet-kosher vlees te eten.

In nogal wat situaties was het eten dus geen punt, omdat de onderduiker zelf niet koos voor kosher, of omdat er geen andere mogelijkheid was dan eten wat er was. Dan gold dus de plicht van het in leven blijven en het eten van niet-kosher eten. Wanneer er wel een mogelijkheid was om bijvoorbeeld met eieren en andere producten het vlees te vervangen, dan diende een Joodse onderduiker zich daarop te richten. Vlees kon in de onderduiksituatie namelijk nooit kosher zijn, omdat de slachter, de controle en het mes niet aan de regels voldeden. Dat is anders bij de Islam, en dat wordt nog wel eens door elkaar gehaald. Er is 1 situatie bekend waarbij de mogelijkheid en de wens bestond om kosher te eten, door zich op eieren te richten, maar waarbij het gastadres druk uitoefende om toch over te gaan op niet-kosher vlees. Vlees van toegestane dieren, maar niet-kosher geslacht en dus niet-kosher. De onderduikers gingen er in mee, wetend dat het niet-kosher was. In een notitie van hun kant is echter duidelijk gemaakt dat het niet hun initiatief was. Het gastgezin, dat een veelheid aan bonnen en eigen producten had, had er ook voor kunnen kiezen om de voedselstijl van de onderduikers te respecteren, en te ondersteunen in het zoeken van vleesvervangende producten.

Een gastgezin hielp wie kwam of werd ondergebracht door de contactpersoon van de LO. Zonder aanzien des persoons. Joods, niet-Joods, communist, wel of niet van je eigen kerk, het maakte allemaal niet uit, het waren mensen in nood. Als men niet bij elkaar paste, dan werd men wel elders ondergebracht. Ook als je illegaal producten van het land achterhield, en iemand kon geholpen worden, dan was het ondersteuning van mens tot mens. Er is tot nu toe 1 gastgezin bekend waarin men gericht enkele mensen van Joodse huize onderbracht, waarbij men gericht was op de rijke Joodse onderduikers, en die in de buurt alleen diegenen hielp die naar hun eigen kerk gingen.

Samen dezelfde vijand. Dat betekende verbroedering en verzustering. Er werd in de LO gewerkt over de grenzen van de kerken heen. Men leerde elkaar waarderen, of men nu Gereformeerd, Hervormd of Christelijk Gereformeerd was, of dat men lid was van de SDAP of niet. Er is een uitzondering op, waarbij het gezinshoofd zich niet alleen distantieerde van andere geloofsgroepen, maar in oorlogstijd ook werkte aan een kerkplitsing. Een pijnlijk, emotioneel gebeuren, dat nog lang zijn luttelkens naliet in kerkelijk Hoogeveen. Ook in de families zelf zorgde wat men in de oorlog samen had meegemaakt nadien voor verbroedering en verzustering. Er is 1 gezin bekend waarbij de ouders na de oorlog niet meer bij de kinderen konden wonen en waarbij de relatie met 1 zoon zo vertroebeld was, dat men geen contact meer onderhield. Zoon verweet de ouders dat ze hem hadden verraden.

Persoonlijke eer en persoonlijk voordeel hoefde niet gehaald te worden. De gastgezinnen hielden zich vrij algemeen op de achtergrond. Ze deden wat ze moesten doen en zouden dat weer doen. Wanneer de eer toch kwam, later bij een onderscheiding voor verzetswerk, dan werd dit veelal wel geaccepteerd. Er is echter ook 1 uitzondering op deze regel, van een gastgezin dat direct na de oorlog een andere

woning vroeg, en voorrang kreeg op de woningmarkt omdat men inzette dat men onderduikers had geholpen. Er is ook 1 gastgezin bekend dat direct na de oorlog zichzelf in de schijnwerper zetten, omdat alle onderduikers op een kar door Hoogeveen werden gereden.

Het ging bij de gastgezinnen om mensen waarvan zeker was dat men 'goed' was, geen lid van de NSB of aanverwante organisatie. Er is tot nu toe 1 gastgezin bekend waarvan uit de buurt bekend is dat men NSB-gerichte vergaderingen bezocht, samen met een erkend leider van een NSB-gelieerde organisatie. Dat was zelfs een vriend van het gezin. Een hoofdbestuurder van het Nederlands Agrarisch Front. Diverse LO-medewerkers trachtten een radio achter te houden. Radio's waren officieel geregistreerd. Je kon dus niet zomaar weigeren om je radio in te leveren. Wie een radio achter hield, kon dat doen als het ging om een oud, kapot exemplaar, een zelfbouw radio of een illegaal verkregen radio. Er is echter 1 gezin bekend waarbij het zeker is dat men de radio niet inleverde, terwijl alle ingeleverde radio's netjes op de inleverlijst werden vermeld. Het zelfde gezin dat ook door de burens gezien werd, bij het bezoeken van NSB-gerichte vergaderingen. Dit gezin had de radio open en bloot in de kamer staan, ondanks opmerkingen van de onderduikers. Men kon vrijgesteld worden van inleveren van de radio als men specifieke functies had, in het voordeel van de Duitsers. Dat was hier niet het geval. De enige andere reden voor vrijstelling was het lidmaatschap van de NSB.

De leden en medewerkers van de LO brachten zichzelf in gevaar, maar dat had ook zijn beperking. De straf bij oppakken bestond uit uitgebreide martelingen, om het hele netwerk op te kunnen rollen. Vervolgens werd men doorgestuurd naar een strafkamp in Duitsland. Een bijkomend gevaar was dat de boeren hun boerderij konden verliezen. Deze werd dan verbeurd verklaard en verhuurd aan NSB'ers of teruggekeerde Oostlandboeren. Er is 1 gezin bekend waarbij dit niet speelde, want men zette niet de eigen boerderij op het spel. Het ging om een pachtboerderij. De mishandeling waarvan sprake was bij een inval was voor de persoon en zijn familie zeer ingrijpend, maar niet vergelijkbaar met wat de SS'ers uit de school in Hollandscheveld uitvoerden, of wat werd gedaan in Assen of Groningen. Van 'gruwelijke mishandeling' was in vergelijking daarmee geen sprake. Oorlog is geen wedstrijd wie erg of minder erg wordt mishandeld, of wie de meeste onderduikers had. Dit perspectief is echter wel van belang als mensen eruit worden gelicht. Dan wordt ook het aantal onderduikers ineens van belang. Bakker Blanken, aan de Grote Kerkstraat, en Hendrik Kikkert, achterop het Oostopgaande, daar werden meer mensen door gered, door hen onderdak te verlenen. Regels, ongeschreven, en de uitzonderingen daarop.

Voorgaande zal veel vragen oproepen. Er is een afzonderlijke studie in de maak over de familie Flokstra, waarbij de uitzonderingen op de regel worden uitgewerkt.

WAAR ZATEN DE ONDERDUIKERS?

Onderduiken is eigenlijk een speels woord, dat met een mooie taalvariant op 'duiken' een behoorlijk benauwende leefwijze weergeeft. Aan de andere kant wordt dit nogal eens overtrokken. Het bekende gedenkteken bij de boerderij van de familie Flokstra vertelt dat er 13 onderduikers twee en een half jaar lang in een hol onder het hooi verbleven. Dit is pertinent onjuist, zoals blijkt uit het eigen dagboek van de onderduikers. Ze verbleven in de schuur, op diverse plaatsen in huis, al naar gelang of er andere al dan niet genode 'gasten' in huis waren, en liepen 's avonds ook wel

buiten. Dat zag de buurt, dat wist de buurt, maar die hield zich netjes stil. Alleen als het gevaarlijk was, of gevaar werd vermoed, trok men zich terug in een hol onder het hooi. En dan nog niet met 13 personen, want ook zoveel personen zolang onder dak, dat is pertinent onjuist. Weer met het dagboek als getuige. Bij andere huishoudens ging het net zo. De onderduikers waren overdag achter gesloten deuren, op zolder, in een slaapkamer boven, in een aparte ruimte achterin de woning, eigenlijk overal waar ze maar niet werden gezien. Wanneer de gordijnen dicht waren, waren ze 's avonds ook gewoon in de huiskamer bij de gastgezinnen. In tijden van gevaar waren er in alle huizen schuilplaatsen. In of achter een kast, een loze ruimte bij een plafond, en vooral de populaire ruimte in het hooivak. Een hol, alleen voor huiszoekingen. Dat hol in het hooivak, opgebouwd met stropakken en/of ander materiaal, dat was zo algemeen, dat we ons af kunnen vragen waarom er niet meer mensen opgepakt zijn.

HERDENKING VERZET

Het herdenken van het verzet begon eigenlijk al op vrijdag 20 april 1945. Burgemeester Tjalma en zijn vrouw waren de avond ervoor opgehaald uit Sloten, waar hij tijdens de bevrijding verbleef. Het gemeentepersoneel verwelkomde hem die vrijdagmorgen in de raadszaal. Secretarie, Sociale Zaken, Gemeentewerken en – Bedrijven, Distributiedienst, de brandweer, de geneeskundige dienst, de vleeskeuring en het personeel van de Openbare Lagere Scholen, allemaal waren ze er. Waarnemend burgemeester Ter Stege droeg de taken over aan Tjalma. In zijn toespraak zei burgemeester Tjalma onder meer: *“Op een dag als deze gedenken we ook hen, die in de meidagen van 1940 en tijdens de bezetting het leven gegeven hebben voor de vaderlandse zaak. In deze kring van gemeentepersoneel denken we dan in het bijzonder aan Albert Rozeman, die zijn taak als ambtenaar steeds uitstekend heeft verricht en daarnaast zicht in de laatste jaren zeer verdienstelijk heeft gemaakt bij de geheime organisatie, waarbij hij op meer dan één terrein zeer velen geholpen heeft, tot dat hij door de vijand lafhartig om het leven werd gebracht”*.

Burgemeester Tjalma heeft geen gebruik willen maken van de mogelijkheid om onder te duiken, ondanks de druk die Arnold Zandbergen daarover op hem heeft uitgeoefend. Dat hij in functie is gebleven, en wat dit betekende voor zijn samenwerking met de Duitsers heeft steeds tussen hen ingestaan, ook in de periode na de oorlog toen Zandbergen wethouder werd. Arnold Zandbergen raakte in de publieke opinie op de achtergrond, wat betreft zijn rol in het verzet. Het rayon van de LO sneeuwde onder, in de publicaties over Arnold Douwes en Nieuwlande. Om de LO blijvend in herinnering te houden, werd op 2 oktober 2017 tijdens een rondgang langs panden waar ooit Joodse inwoners hadden gewoond, een plaquette onthuld op het voormalige pand van meubelhandelaar Zandbergen, in de Grote Kerkstraat. De plaquette is bekostigd via het Albert ten Heuvelfonds.

Tekst op de plaquette: Op de bovenverdieping van dit pand, in de consistorie van de Grote Kerk en in ruimten van de nabijgelegen Christelijke Gereformeerde Kerk, werden tijdens de Tweede Wereldoorlog de vergaderingen van de LO - Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers - gehouden. Eén van de grondleggers van deze organisatie was Arnold Zandbergen, coördinator van het district Hoogeveen en omstreken. Hij runde in dit pand een meubelzaak.

De vergaderingen werden bezocht door mensen van alle onderafdelingen in Hoogeveen en van de buitendorpen. De LO zocht een plek voor Nederlandse onderduikers van elders - zonder aanzien des persoons - en overlegde over de distributie van levensmiddelen, valse papieren en al wat de LO nodig had.

Er werden onderduikadressen gezocht en zorgde voor doorvoer van honderden mensen, waaronder Joodse onderduikers uit Nieuwlande. Elkaar ontmoeten tijdens de vergaderingen was ook een geweldige stimulans om door te gaan met dit emotioneel zware werk.

Diverse medewerkers van de LO zijn opgepakt en ter dood gebracht of als gevolg van ontberingen overleden. Sommige straatnamen verwijzen naar hen. De namen van de overlevenden raakten in de vergetelheid.

LO PLAATS HOOGVEEEN

VOOR HULP AAN ONDERDUIKERS

©Albert Metselaar, 2023 albertmetselaar@home.nl

Tot zover een indruk van het district. We bepalen ons nu tot de plaatselijke LO-groep van Hoogeveen. Het gaat hier om een algemeen overzicht, net zo goed als de voorgaande tekst over het District Hoogeveen ook een algemeen overzicht is. De medewerkers van het plaatselijk verzet hadden doorgaans ook een rol in activiteiten voor het District. Er zijn volop zaken die het verdienen om nader uitgewerkt te worden. Dat is dan ook al gedaan, of zal alsnog gebeuren. We beginnen met:

Albert Jan Rozeman (Zaandijk, 29 maart 1914 – Overveen, 6 juni 1944) was ambtenaar van sociale zaken te Hoogeveen. Samen met zijn vriend Henk Raak, van het postkantoor te Hoogeveen, vermenigvuldigde en verspreidde hij illegale pamfletten, gedrukt bij Henk Raak in Hollandscheveld. Henk had een eigen drukkerijtje. Als voorzitter van de Hervormde Jongelingsvereniging zorgde Albert Rozeman er voor, dat, op één na, alle leden voor de arbeidsinzet weigerden en onderdoken. Hij verspreidde 'Vrij Nederland' en 'Trouw', werkte mee aan het Nationaal Verzet van de AR-partij en was de ziel van het plaatselijke ambtenarenverzet. Tenminste, zo wordt het voorgesteld. We moeten eraan toevoegen: voor zover er sprake was van ambtenarenverzet. In de jaren na de oorlog werd gesproken over de daden van deze ambtenaren, in een beeldvorming waarbij ze allen leken te doen wat de vaderlandsliefde van hen vroeg. Op 25 mei 1945 werd een Vertrouwensraad illegaal geïnstalleerd, bestaande uit Albert van Aalderen, Arend Jan van der Kerk, Gerrit Reinders, Willem Bennink en Hendrik van Oosten. Deze vertrouwensraad oordeelde niet mild over de ambtenaren in oorlogstijd. Ze rapporteerden naar burgemeester Tjalma:

“In het begin der bezettingsjaren stonden wij allen vreemd tegenover de indringer. De maatregelen, die door de Duitsers genomen werden, om ons volk in hun macht te krijgen, waren geraffineerd. De Nederlanders die dit begrepen, begonnen zich hier langzaam maar zeker tegen te verzetten en spoorden anderen aan dit ook te doen. Dit verzet heeft het Nederlandse volk veel bloed gekost. Wijlen onze vriend A.J. Rozeman is een voorbeeld voor allen, inzonderheid voor uw personeel. Hij heeft aan zijn plicht jegens zijn vaderland voldaan. Hij was een dergenen, die het verzet onder uw ambtenaren bracht en ze op hun plicht wees. Slechts enkelen van uw ambtenaren schaarden zich achter hem, doch de meerderheid trok zich terug en durfde geen risico nemen. De meesten voerden de maatregelen, die ze van de Duitsers kregen, uit of schoven deze af op anderen.”

Kortom, ambtenarenverzet was er wel, maar niet voldoende, “slechts enkelen” ondersteunden Albert Rozeman. De laatste geciteerde zin (“De meesten voerden de maatregelen, die ze van de Duitsers kregen, uit of schoven deze af op anderen”) gaf ook aan hoe de ambtenaren omgingen met de verzoeken van de Duitsers om alle Joden in de gemeente te registreren en door te geven aan de bezetters. De lijsten moesten er komen, anders konden ze geen ambtenaar blijven en moesten ze onderduiken, en dat wilden ze niet. Maar stuk voor stuk wisten te ambtenaren dat het niet goed was, om die lijsten te maken en door te geven. Ze schoven het werk dus door naar de jongste bediende. Deze moest de lijsten wel maken, om niet

wegens werkweigerings door zijn meerderen ontslagen te worden. Deze pijnlijke episode uit de geschiedenis van het Hooogeveense ambtelijke functioneren is uitvoerig uitgewerkt in het boek *'De Zaak Tjalma'*.

Zo kregen de Duitsers van het Hooogeveense ambtenarenkorps keer op keer alle informatie die ze wilden. Op basis van deze lijsten werden de Joodse mannen opgeroepen voor de Joodse werkkampen. Ze werden van huis gehaald door Hooogeveense politiemensen, als ze zich niet melden. Het oppakken van de Hooogeveense Joden op de avond van 2 oktober 1942 gebeurde door politie, veldwachters en maréchaussee van Hooogeveen, onder begeleiding van administrateurs van de politie. Ter secretarie lag een lijst wie welke joden oppakte. De gemeente was op de hoogte en lijkt daarbij de coördinatie te hebben gehad, mede door de aangeleverde lijsten van gezinnen en adressen. Dit gebeurde overigens niet buiten medeweten en medewerken van burgemeester Tjalma. De lijsten met Joden werden door hem goedgekeurd en de begeleidende brieven door hem ondertekend. Wanneer de bezetter vroeg om werknemers, via de Organisatie Todt (een vorm van verplichte arbeidsdienst aan bijvoorbeeld het vliegveld Havelte), dan werd eveneens de zaak op het gemeentehuis van Hooogeveen georganiseerd. Het tekent de wereld waarin Albert Jan Rozeman staande moest zien te blijven.

Hier stond ambtenaar Albert Jan Rozeman tegenover, in zijn poging om onderduiken te bevorderen en alle mogelijke onderduikers (Jood en niet-Jood) van adressen en voedsel te voorzien. De LO van Hooogeveen hield wekelijks vergaderingen, meestal voorgezeten door Albert Jan Rozeman. De aanwezigen waren de spinnen in hun eigen webben, omdat ze contact hadden met een brede groep mensen, waarvan de anderen lang niet altijd de namen van de medewerkers kenden. Wie wat wist, kon het ook doorgeven, als hij gearresteerd zou worden. Alleen Albert Jan Rozeman wist (bijna) alles, uit hoofde van zijn functie. Aanwezig bij de wekelijkse vergaderingen waren o.a. notarisklerk Gerrit Reinders, Albert van Aalderen (Alva, makelaar), Jos van Aalderen (Java, houthandelaar), Jan Bork (Hooogeveensche Courant) en Arjen Plantinga (koster Christelijke Gereformeerde Kerk, winkelbediende bij Arnold Zandbergen). Maar de groep medewerkers in Hooogeveen was nog breder. Na de arrestatie van Albert Jan Rozeman werd Arjen Plantinga de plaatselijke leider van de LO. Deze vroeg Freek de Jonge om al het werk over te nemen waar hijzelf niet aan toe kwam. Als Arjen Plantinga opgepakt zou worden, dan zou Freek de plaatselijke leider worden. Niet lang daarna werd Arjen al opgepakt. Freek werd de lokale leider, volgens afspraak. Op een vergadering in Zwolle werd dit officieel gemaakt, zo lazen we in de verklaring van Hendrik Lip. Het werd een gedeeld leiderschap. De LO in Hooogeveen zou geleid worden door Hendrik Lip, Freek de Jonge en Hendrik van Oosten. Hendrik 'Henk' van Oosten zou tevens de nieuwe Districtsleider worden.

ACTIES, HUISZOEKINGEN EN ARRESTATIES

Sommige huiszoeken zijn in de publicaties over de oorlog er extra uitgelicht, en deden zich voor als geïsoleerde situaties. Zo neemt bijvoorbeeld ook in het verhaal rondom de familie Flokstra de huiszoeking van 3 maart 1944 een belangrijke plaats in. Hierbij is wel gewezen naar een medewerker van de LO van Hooogeveen als mogelijke verrader, zonder daarbij achtergronden toe te lichten. De huiszoeking was echter een direct gevolg van een veel groter drama, waarbij heel wat LO'ers uit Hooogeveen werden opgepakt, en uiteindelijk zeker twee mensen de dood vonden.

*Albert Jan Rozeman en zijn vader Steven Rozeman.
Beiden hebben ze de oorlog niet overleefd.*

De KP van Drenthe heeft een overzicht nagelaten van alle gelukke en mislukte overvallen. In Hoogeveen was het na de brandstichting bij de metaalfabriek - in de nacht van 2 op 3 juni 1943 - vrij rustig gebleven. Wel werden de daders van de mislukte overval op het distributiekantoor van Oud-Schoonebeek in Hoogeveen gezocht, waardoor er als represaille mensen werden doodgeschoten bij het Noorder-huis, maar ter plaatse zelf waren een hele tijd geen aanslagen of overvallen. Twee acties van het verzet trokken in 1944 kort na elkaar de aandacht. Op 17 februari 1944 was er om 05.20 uur een overval op het postkantoor te Hoogeveen, met – volgens opgave van de KP – een buit van 13.100 bonkaarten. Op 13 april 1944 was er om 21.30 uur een mislukte aanslag om wapens te verkrijgen.

De overval op het postkantoor was geen overval, maar een spel tussen post-beambte Henk Raak en zijn kameraden uit het verzet. Henk Raak was een lange, dunne en wat zwijgzame jongeman, die het meer op daden dan op woorden had. Op eigen gelegenheid verzorgde hij onderduikers, met bonnen van zijn zus Jannie, maar hij wilde meer. Contacten met het verzet had Henk volop, zowel direct als indirect. Zijn zuster Jannie kende nogal wat mensen doordat ze voor hen als koerierster werkzaam was. Jannie was verloofd met Jan Naber, in het verzet bekend als Nico. Albert Rozeman (een neef van Albert Jan Rozeman van de LO) kende men in de KP als Victor. Samen met Jan Naber vormde hij de zogenaamde NV (Nico, Victor). De NV was een begrip in het verzet. Ze werkten met zijn tweeën aan acties, of sloten ze zich aan bij andere knokploegen. Zo werkten ze in 1943 samen met Johannes Post en later met de KP-Meppel. Henk Raak kende Johannes Post. Hij en Albert Jan Rozeman van de LO uit Hoogeveen zijn enige tijd ondergedoken geweest bij Johannes Post te Nieuwlande. Ze werden gezien door een jonge boerenknecht van Johannes Post, afkomstig van het 3de Zandwijkje. Deze herinnerde zich dat Henk Raak en Albert Jan Rozeman omstreeks 1943 bij Johannes Post in het stro sliepen.

Via zijn contacten met de LO'er Albert Jan Rozeman en zijn aanstaande zwager, de KP'er Jan Naber, wist Henk hoe moeilijk het was om de groeiende stroom onderduikers van de eerste levensbehoeften te voorzien. Hij wist ook hoe hij aan distributiekaarten kon komen. Henk was loketbeambte bij de PTT te Hoogeveen. Als ambte-naar van de PTT kwam Henk volop in aanraking met het vervoer en de verspreiding van die kaarten. Stel dat ze hem zouden 'overvallen'? In 1943 legde hij dit voor aan leden van de KP. Het verzet weigerde op zijn voorstellen in te gaan. De risico's voor hemzelf waren veel te groot. De terminologie is hier een beetje vaag gehouden, maar veronderstelt kan worden dat Henk de overval in spé uitvoerig besprak met zijn aanstaande zwager Jan Naber, en mogelijk met zijn 'onderduik-kostbaas' Johannes Post, met wie Jan Naber als KP'er toentertijd nauw samenwerkte. In februari 1944 werkte Johannes Post elders in Nederland, maar de NV van Nico en Victor bleef in Drenthe aan het werk. Toentertijd kwam Henk opnieuw met een uitgewerkt plan. De behoefte aan distributiekaarten werd alleen maar groter, en zowel de LO als de KP konden een overval in Hoogeveen goed gebruiken. Henk werd nogmaals op het grote risico voor hemzelf gewezen, maar dit keer gingen Nico en Victor wel in op zijn voorstellen. Het werd het begin van het einde.

De 17de februari 1944 werd Henk Raak tijdens een vroege dienst om 05.20 uur overvallen door Jan Naber, van de NV, en Eef, van de KP Meppel, toen hij via de achterdeur het postkantoor te Hoogeveen binnen wilde. De overvallers verdwenen

met 13.100 distributiekaarten. Deze waren nog maar net aangekomen. Ze lagen in de kluis. Om de kluis te kunnen openen, moest men van de besteller van de vroege dienst een klein sleuteltje inpikken. Daarmee werd een schildslot geopend. Dan was er nog de officiële kluisleutel. Deze bestond uit twee delen, de baard en het achterstuk. De ene helft was bij een loketambtenaar, Henk Raak, en de andere helft werd op het kantoor achter de loketten bewaard. De overvallers waren zo goed op de hoogte van de procedure, de sleutels, dag en het tijdstip waarop ze het beste toe konden slaan, dat ze wel een tipgever gehad moesten hebben. Henk Raak werd daarom vrijwel direct verdacht van medeplichtigheid en werd nog diezelfde 17 februari gearresteerd. Na de oorlog liet de KP'er Jan Naber zijn sleutelverzameling zien aan een andere loketbeambte van de PTT. Tot de grote verbazing van de man zaten hiertussen ook de sleutels van de kluis van het postkantoor van Hoogeveen. Al deze sleutels bewaarde Jan Naber als herinnering aan zijn overvallen.

Henk werd ondergebracht in het Huis van Bewaring in Assen. Drie weken lang werd hij daar vastgehouden. Het onderzoek naar de overval leverde geen enkel bewijsmateriaal tegen hem op. Tijdens de verhoren speelde hij de onschuldige. Men moest hem uiteindelijk weer vrijlaten. Henk nam weer de intrek bij zijn ouders. Hij ging weer aan het werk. Een collega-loketbeambte vertrouwde hij toe dat hij niet onderdook, omdat de Duitsers hem vertrouwd hadden door hem vrij te laten en hij zelf nu ook te vertrouwen moest zijn. Waarschijnlijk vertrouwde hij erop dat er niet alsnog *bewijsmateriaal tegen hem gevonden zou worden*. *Zolang Nico, Victor en de Hoogeveense* LO-leiding op vrije voeten waren, kon geen enkele Duitser het fijne van de overval te weten komen. Als hij toch zou onderduiken, zou dat uitgelegd worden als een schuldbekentenis. Zijn familie zou daarvan de dupe kunnen worden, als men hem thuis zocht en hij was er niet. In de tussentijd bleef de SD bezig met onderzoek. In de nacht van 20 op 21 maart werd er een inval gedaan in huize Raak en werd Henk opnieuw gearresteerd. De SD was min of meer door 'toeval' op zijn pad gekomen. Het achtergrondverhaal:

Op maandag 20 maart 1944 deed de Sicherheits Polizei een huiszoeking bij een oom en tante van Albert Jan Rozeman in Beilen. Daar vonden ze diens naam op een verjaardagskalender. 'Wie is dat?', werd aan Rozemans tante gevraagd. 'Mijn neef in Hoogeveen', zei tante. De beruchte SD'ers Slagter en Van Droffelaar vertrokken onmiddellijk naar Hoogeveen, waar men dacht eindelijk de KP'er en 'beruchte terrorist' Albert Rozeman (van de NV) te kunnen arresteren. Er werd nog gebeld uit Beilen, dat Albert Jan Rozeman van de LO (om wie het werkelijk ging) zich uit de voeten moest maken, maar de boodschap kwam te laat. Aan het begin van de avond werd Albert Jan Rozeman in zijn woning aangehouden. Hij werd daarbij ernstig mishandeld. Toen zijn vader, Steven Rozeman, daar aanmerkingen over maakte, werd ook hij in de boeien geslagen. Albert Jan Rozeman werd direct naar Assen overgebracht.

Steven Rozeman zat eerst twee dagen in het politiebureau te Hoogeveen, en werd toen ook naar Assen overgebracht. De NV had hem daaruit willen bevrijden, maar het hoofd van de Hoogeveense politie wilde volgens een zuster van Albert Jan Rozeman daaraan niet meewerken. De inval op de woning van de familie Rozeman te Hoogeveen leverde bezwarende informatie tegen Jannie Raak op. Haar naam werd in verband gebracht met het verzet. In de nacht van 20 op 21 maart 1944, in de eerste uren van de 21ste, deed de SD een inval in huize Raak te Hollandscheveld. Het was die nacht de bedoeling geweest om Jannie te arresteren, maar

Jannie was niet thuis. Henk was er wel. Hij sliep samen met een jongere broer (Geert) op een kamer. Het ging allemaal zo snel dat die broer niet merkte dat Henk toen afgevoerd werd. Had men inmiddels ook meer bezwarende gegevens over Henk? Of namen ze Henk mee om de teleurstelling over Jannie te verzachten, door te proberen hem alsnog tot een bekentenis te dwingen?

Vermoedden ze dat Henk wel meer zou weten van Jannie's verblijfplaats? Wat ook meegespeeld zal hebben is de onzekerheid bij de SD of Henk na de inval niet alsnog zou onderduiken. Henk werd weer overgebracht naar het Huis van Bewaring in Assen. Ontkennen baatte niet meer. De SD bleek inmiddels zoveel materiaal over hem te hebben dat hij veroordeeld zou kunnen worden.

De wijze waarop deze informatie verkregen werd, was niet mild. Bekend is dat Steven Rozeman ernstig mishandeld werd in het bijzijn van zijn zoon Albert Jan. Albert Jan Rozeman heeft informatie gegeven over verschillende zaken, op de belofte dat Steven Rozeman vrijgelaten zou worden, zo vertelde een zuster van Albert Jan. Na een maand werden zij vanuit Assen vervoerd naar het Scholtenshuis te Groningen. Na zware martelingen werd Albert eind mei 1944 overgebracht naar het concentratiekamp te Amersfoort en na enkele dagen doorgezonden naar Vught, vervolgens naar Scheveningen, vandaar weer naar Vught, daarna naar 's-Hertogenbosch en tenslotte naar Overveen, waar hij op 6 juni 1944 met vele anderen in de duinen werd gefusilleerd. Zijn vader, Steven Rozeman, werd, nog niet hersteld van de door de mishandelingen opgedane verwondingen, overgebracht naar Vught en op 6 september 1944 naar het concentratiekamp Oranienburg. Daar overleed hij ten gevolge van uitputting, op 30 januari 1945. Het laat zich raden hoe men in Assen met Henk Raak is omgegaan. Ook Henk Raak werd overgebracht naar het Huis van Bewaring, het Scholtens-huis in Groningen. Het beruchte wrede martelhuis van de Nazi's.

Er kwamen verklaringen en er kwam een veroordeling. Henk Raak werd door het Polizeistandgericht te 's-Hertogenbosch ter dood veroordeeld. Deze ter doodveroordeling werd pas 7 juni 1944 bekend gemaakt, toen de doodstraf al was voltrokken. Henk zat die laatste periode van zijn leven gevangen in het concentratiekamp Amersfoort en in Vught. Voor zover bekend is hij maar kort in Amersfoort en Vught geweest, naar zeggen maar een dag. Van daaruit werd hij overgebracht naar Overveen, waar het vonnis voltrokken zou worden. Waarschijnlijk was het verblijf in Amersfoort en Vught niet meer dan een tussenstop, op weg naar de dood. Henk stierf eveneens op 6 juni 1944 in de duinen bij Overveen. In zijn laatste weken had hij zijn bijbeltje bij zich. Hij putte kracht en troost uit wat hij las. De onderstreepte teksten gaven aan wat hij belangrijk vond. Helaas is het bijbeltje niet bewaard gebleven. Het werd deel van de collectie van Jo Schonewille te Nieuwlande, en zat hoogstwaarschijnlijk tussen de papieren die vernietigd werden, omdat ze vocht en schimmel niet doorstonden. Alle teksten die hij onderstreepte zijn echter vastgelegd. Met Henk Raak stierf een moedige man, die het had aangedurfd om in oorlogstijd in het dorp Hollandscheveld de NSB uit diverse besturen te drukken.

Na de oorlog schreef Jannie Raak voor de erelijst van de gevallen een korte biografie van Henk Raak. Deze eindigde met: *"Helaas werd de organisatie der LO op 20 maart 1944 opgerold, waardoor ook van Henk Raak meer bekend werd"*. Dit maakt meteen duidelijk wat voor gevolgen de "overval" op het postkantoor had gehad. Tussen 17 februari en 20/21 maart 1944 werd onder leiding van de SD'ers

Postkantoor - Hoogeveen.

Het distributiekantoor van Hoogeveen, achter de panden van de Hoofdstraat. Het kantoor was ondergebracht in een voormalige lagere school. Het officiële adres: Hoofdstraat 173. Op het eind van de oorlog zat dit kantoor in de kelder van het gemeentehuis, omdat het daar beter bewaakt kon worden.

Het postkantoor, waar de bonnen binnen kwamen, was Hoofdstraat 165, dicht in de buurt. Dat was waar nu de sportzaak van Bols zit (vorige foto). In dit pand is nog steeds onzichtbaar de brandkast aanwezig, waar Jan Naber de bonnen uit stal, op verzoek van Henk Raak. Die was zo zwaar, dat men er geen kant mee op kon. Dus liet men hem in een gat in de grond zakken. Hierna interieurfoto's van het distributiekantoor, van net na de oorlog.

Jan Naber is een van die mensen, die na de oorlog een uitvoerig verslag schreven van hun activiteiten in de Tweede Wereldoorlog. We kennen inmiddels vrijwel alle overvallen, de indringende gebeurtenissen in verzetsorganisaties, met wie men samenwerkte en met wie niet. Dit doordat van overheidswege alles werd onderzocht, en waar de verslagen vragen oproepen, werden die vragen ook gesteld, met als vervolg een nieuw verslag. Ooit moesten we raden wat er gebeurde. Nu is soms het probleem dat je door alle verslagen heen de grote lijnen in de gaten moet zien te houden, want je zou erin verdwalen.

formeel zuiveringsonderzoek van na de bevrijding in het begin van de oorlog pro-Duits, maakte in de oorlog zelf een draai, maar leek politiek nog pro-Duits. Maar de huiszoeking kwam ook gewoon bij hem, als onderdeel van meerdere huiszoekingen in De Weide. Dat was enkele dagen na de huiszoeking bij de Flokstra's. De zoon van de Dekkers wist zich te herinneren dat hij de dag van de huiszoeking bij Flokstra zelf amper bij zijn huis kon komen, omdat alles in de buurt was afgezet. De Dekkers hadden ook enkele 'gasten' in huis die gezocht werden. Ze kregen snel een ander adres en in de dagen erop vielen de Duitsers ook bij de Dekkers binnen.

De indruk is echter wel dat men met 'bekenden' van de Duitsers vriendelijker omging dan met diegenen die niet als 'bekenden' te boek stonden. Maar de Grüne Polizei had een standaard manier van werken, waarbij de woning op de kop werd gezet, zonder aanzien des persoons. Soms kregen gezinnen zelfs tips van Duits-vriendelijke personen. *"le mut zorgen dat oen onderduikers weg koomt"*, kreeg de familie Hagewoud uit Nijstad als tip van iemand. *"Wij hebt gien onderduikers!"*, was de reactie. *"le mut zorgen dat de onderduikers die aj niet hebt wegkoomt!"*, was de tegenreactie. Toen de huiszoeking kwam, waren ze dan ook weg. Als we dit zo lezen, is het maar de vraag of er verraad in het spel was, bij de Flokstra's, of dat hun huiszoeking gewoon onderdeel was van een algehele controle van het gebied.

Albert Rozeman moest meemaken dat voor zijn ogen zijn vader zwaar werd gefolterd. Ten gevolge hiervan noemde hij ondermeer de namen van Arjen Plantinga en Gerrit Reinders. Omdat vrijwel iedereen uiteindelijk doorsloeg, vanwege de onmenselijk wrede verhoormethoden, is het mensen niet kwalijk genomen dat ze praatten. Na de arrestatie van Albert Rozeman had Arjen Plantinga de leiding van de LO in Hoogeveen op zich genomen. In de nacht van 10 op 11 mei 1944 werd eerst Gerrit Reinders en vervolgens Arjen Plantinga gearresteerd, door Van Drofelaar persoonlijk. Nachtelijke invallen, die opnieuw bruut vertoon met een overmacht aan mankracht, omsingeling van de woningen en huiszoekingen inhielden. Beide arrestanten werden opgesloten in het politiebureau van Hoogeveen en diezelfde dag nog overgebracht naar het Huis van Bewaring in Assen. Daar werden de verhoren voortgezet.

Arjen Plantinga daarover: *"Bij de verhoren werd ik ontzettend geslagen. Ze vroegen mij steeds naar onderduikers, bonkaarten en beweerden dat ik in verbinding stond met Nico en Victor. Ik ben ook nog een keer door Van Drofelaar alleen verhoord en door hem mishandeld."* Ondanks de mishandelingen noemde Arjen geen namen. Het Hoogeveense verzet zei daarover, net na de oorlog: *"...wij vreesden, dat Arjen P. door de mand zou vallen, daar wij van bewakers hoorden, dat hij ontzettend zenuwachtig was. Maar Goddank heeft Arjen kunnen zwijgen en geen enkele naam genoemd. Had hij dit wel gedaan, dan zouden er in Hoogeveen ontzettend veel arrestaties zijn verricht, daar hij op de hoogte was van elke illegale actie, van welke aard ook. daar hij bovendien koster was van de Christelijke Gereformeerde Kerk, was de consistorie van deze kerk altijd het middelpunt van illegale vergaderingen, want men kon bij Arjen ja altijd wel terecht"*. Na de huiszoeking van 3 maart 1944 is er geen nieuwe huiszoeking bij Flokstra geweest. De conclusie moet zijn dat Arjen met gevaar voor eigen leven zijn kennissen in de LO heeft beschermd. Ook degene die contact had met de Flokstra's. En vele onderduikers en onderduikadressen elders in Hoogeveen. Als hij namen had genoemd, en er waren opnieuw huiszoekingen geweest, dan waren deze naar verwachting veel grondiger geweest dan de eerste, omdat men dan van de kant van de Duitsers concrete informatie had gehad.

De organisatie van de LO lag tegen de zomer van 1944 voor een groot deel plat. Klaas Roelof Zwiggelaar van het distributiebureau van de gemeente Hoogeveen is echter steeds in functie gebleven, zodat het doorlekkeren van bonnen op de een of de andere manier gewoon door heeft kunnen gaan. Hij riskeerde daarmee een relatief gemakkelijke arrestatie, want men had hem gewoon op zijn werk op kunnen pakken. De onderduikers en de levensmiddelen die ze op door hem verduisterde bonnen konden krijgen, waren echter belangrijker dan zijn eigen veiligheid. Hij heeft daarvoor nooit de eer gekregen die hij verdiend had. Het ging hem ook niet om de eer, het ging hem om eerlijk omgaan met medemensen, en het ging hem na de oorlog om het eerlijk omgaan met wat er precies in de oorlog was gebeurd. Regelmatig ergerde hij zich aan onzin en onkunde van schrijvers. Wanneer hij reageerde op publicaties over de oorlog in lokale media, werd hij door de redacties volkomen genegeerd. Dezelfde 'foute' artikelen verschenen een paar jaar gewoon weer even fout.

Heel wat verzetsmensen overleefden de oorlog. Velen hadden niet de behoefte om te praten over wat er was gebeurd. Evengoed waren er velen die wel wilden vertellen wat hen of hun compagnons uit die dagen was overkomen. Het gebeurde nogal eens dat ergernis over wat er werd verteld over de oorlog, de drijfveer was om hun eigen verhaal te willen doen. Het gebeurde ook nogal eens dat ze genegeerd werden, want de mythe was mooier dan de rauwe werkelijkheid. De doden kregen een straatnaambord, een gedenkteken, en wat al niet meer. Sommige overlevenden hebben onderscheidingen gekregen. Anderen bleven stil op de achtergrond. Ze deden wat ze hadden moeten doen. Maar dat dit goed op papier kwam, dat was voor hen van groot belang. Zo kwam er nogal wat informatie vrij, toen ze op hoge leeftijd waren gekomen. Deze tekst is daar een van de resultaten van. Hier dus gericht op de LO van het dorp Hoogeveen en directe omstreken.

MEDEWERKERS VAN DE LO IN HOOGEVEEN

We kennen twee lijsten met medewerkers van de LO van Hoogeveen, zowel van de overlevenden als van de overledenen. De overlevenden:

- Alva, A. van Aalderen, Hoofdstraat 129. Tevens interprovinciaal leider.
- Jos, Joh. van Aalderen, Bentinckslaan 98. Ook actief bij de pilotenhulp.
- P. Baart, Hoofdstraat 90.
- W. Bennink, Willemskade 1.
- Jan, J. Bork, Van Echtenstraat 88.
- L.C. Dammershuysen, Stationstraat 27.
- Freek, F. de Jonge, Wilhelminaplein 19.
- G. de Jonge, Pesserstraat 6.
- J. de Jonge, Van Echtenstraat 6.
- T. de Jonge, Haagje 68.
- J. van de Kerk, Pesserstraat 16
- H. Kroezen, Kanaalweg 27.
- L. Lafeber, Schutstraat 155.
- Wiendelt, W. de Lange, Zuiderweg 7.
- Hendrik, H. Lip, Kanaalweg 60.
- Nico, J. Naber, Bentinckslaan 20^e.

- K. Oosterhuis, Van Echtenstraat 71.
- Arie, A. Plantinga, van Echtenstraat 62.
- Gerrit, G. Reinders, Bentinckslaan 57.
- Jaques, Tj. Riks, Oranjestraat 30.
- Sjieuwe, S. Snoek, Hoofdstraat 79.
- Jaap, Jac. Strijker, Van Echtenstraat 90.
- Klaas, K. Veldman, Kanaalweg 27. Later LO-leider van heel Drenthe.
- K. Blanken, Grote Kerkstraat 3.
- Roothart, A. Zandbergen, Grote Kerkstraat 21. Tevens Districtsleider.

De overledenen, gedood door de bezetter:

- Chris Baas, Grote Kerkstraat 34. Winkelier in textielwaren. Overleden 10-5-1945 te Zwenkau.
- Pleunis Dubbeldam, Kanaalweg 118. Instrumentenmaker bij de PTT. Gedood als represaille bij Woeste Hoeve, 8-3-1945.
- Reinder Eikelboom*, Stationstraat 44. Bakker. Overleden 13-8-1947.
- Arjen Plantinga*, Van Echtenstraat 62. Stoffeerder. Overleden 25-6-1953.
- Klaas de Raad, Kanaalweg 24. Onderwijzer. Overleden 15-1-1945 te Hamburg-Neuengamme.
- Albert Jan Rozeman, Van Echtenstraat 50. Kantoorbediende, ambtenaar. Gedood 6-6-1944 in de duinen bij Overveen.
- Hendrik Raak. Kantoorbediende, bij het hoofdkantoor van de PTT in Hoogeveen. Gedood 6-6-1944 in de duinen bij Overveen.
- Steven Rozeman, Van Echtenstraat 50. Kleermaker. Overleden 30-1-1945 te Oranienburg, Duitsland.
- Harmannus Schipper, Hoofdstraat 11. Tandarts. Gedood als represaille bij Woeste Hoeve, 8-3-1945.
- Pieter Cornelis Marinus van de Velde, Pesserstraat 1. Arts in ziekenhuis Bethesda. Gedood als represaille bij Woeste Hoeve, 8-3-1945.

Klaas de Raad (1900-1945)

De namen op het tweede lijstje komen uit een overzicht van slachtoffers uit de gemeente Hoogeveen, waarbij gekozen is voor de namen van degenen die in het

hoofddorp woonden, en waarvan toentertijd met zekerheid bekend was dat ze verzetsslachtoffers waren. Aangezien de lijst werd getoetst door mensen van de LO kon men duidelijk aangeven wie dat met zekerheid waren. Waarvan dat niet zeker was, kunnen wij zeker zijn dat ze geen deel uitmaakten van het netwerk van de LO. Hendrik Raak is eraan toegevoegd, ondanks dat hij in Hollandscheveld woonde,

omdat zeker is dat hij daar niet in het LO-netwerk zat, en wel in Hoogeveen actief was. Er zullen bekende namen in dit lijstje missen. Dat komt dan omdat ze niet direct bij de LO actief waren, maar bij andersoortige illegale activiteiten, omdat ze bekend werden als slachtoffer van represailleacties, of omdat ze in de buitendorpen woonden en daar actief waren bij LO en/of KP. De met een * aangegeven personen zijn na de oorlog overleden. Er was echter een zogenaamd causaal verband tussen hun dood en hun activiteiten in de oorlog. Ze stierven aan verwondingen of opgelopen ziekten. Vandaar dat Arjen Plantinga op de beide lijstjes voorkomt.

Het gebruikte overzicht komt uit een brief van burgemeester Tjalma ten behoeve van een erelijst van het verzet, gedateerd 3 september 1956. Niet opgenomen op deze erelijst waren de namen van degenen die waren gestorven door bombardementen, beschietingen, droppingen van tanks of bommen, of verplichte tewerkstellingen, noch de namen van de weggevoerde Hoogeveense Joodse families. Wanneer we de slachtofferlijst van de Oorlogsgravenstichting raadplegen, en zoeken op mensen die in Hoogeveen zijn geboren, krijgen we 394 namen. Daaraan toe te voegen zijn de personen die later in Hoogeveen kwamen wonen, en eveneens door oorlogsomstandigheden stierven. Al met al wordt wel heel duidelijk dat de LO van Hoogeveen slechts een kleine groep mensen was, die tot grote daden kwam.

De groep had kennis aan LO'ers uit de buitendorpen. Er waren mensen met wie ze samenwerkten in Hoogeveen vanwege hun functie (artsen, bakkers, mulders, noem maar op). Er waren koeriers, er waren gastgezinnen voor onderduikers, voor korte of langere tijd, oftewel er was een breed netwerk om hen heen dat zelf ook verboden handelingen pleegde, meer of minder functioneel was voor het verzet, zonder dat ze in de organisatie van dit verzet een actieve rol speelden. De genoemde personen deden dit wel. Dit waren de mensen die in het dorp Hoogeveen een groeiende groep onderduikers onder wist te brengen. Sommigen hadden dubbele rollen. Jan Naber, bijvoorbeeld, oftewel 'Nico', was ook lid van de KP, de bewapende Knok Ploegen.

Bakker Klaas Blanken van de Grote Kerkstraat was dan wel gastgezin, maar was een dermate bijzonder gastgezin, dat zijn rol niet vergelijkbaar was met de andere gastgezinnen. Wanneer er namelijk Joodse of andere onderduikers naar Hoogeveen kwamen, en er was nog geen opvang geregeld, kon iedereen bij hem onderdak worden gebracht. Bakker Blanken (1892-1964) en zijn vrouw Albertha Stoit (1896-1988) hadden een groot gezin met 13 kinderen, maar er was altijd plaats voor vijf onderduikers, of wie maar onderdak nodig had. Hun woning was op loopafstand van het station, zodat de reizigers vrij snel van straat konden verdwijnen. Ze werden opgevangen met koffie, kruidkoek, en wat er anders nog maar nodig was om bij de komen van de spannende reis. In verzetskringen werd de bakker in de oorlog 'de taai-taai-man' genoemd. Zijn onderduikers gingen van daaruit de hele regio door, ook naar Nieuwlande, zodat Arnold Douwes van de LO uit Nieuwlande ook kind aan huis was.

Enkele van zijn notities hierover in Arnolds dagboek: *"Zaterdagavond 2 oktober '43. Vanmorgen op afgesproken tijd met aster in knoopsgat bij de trein in Hoogeveen. er was een dame uit Amsterdam, die zich Nel noemt. Ze had geen protegée's bij zich. Ik ben met haar naar bakker Blanken gegaan, alwaar we gegeten hebben. We hebben een en ander afgesproken. Ze komt binnenkort met allerlei lieden groot en klein. Ik heb haar gezegd, maar zoveel mogelijk te brengen. Dat betekent dus, dat*

we plekken moeten vinden. Als de onderduikers er zijn komen de plekken ook wel. De bewuste moeder en baby hadden een plek, zei ze. Ze is om 3 uur weer vertrokken. Ik gaf haar een paar roggebroodjes mee". De aster was om als afgesproken erkenningsteken te dienen. Nel – wie dat ook maar is geweest – zette een onderduiklijn op, Blanken diende als vergaderadres en eerste opvang van de onderduikers, Hoogeveen en omstreken als achterland en opvangplaats. De moeder met de baby kwamen op maandag de 4e en ging door naar een schuilplaats in Hollandscheveld. Een andere notie uit Arnolds dagboek, uit februari 1944:

"Met de avondtrein (= uit Amsterdam) naar Hoogeveen met 2 protégé's. in de trein rammelende honger. Van een dame kreeg ik een broodje met kaas, heerlijk. We reisden 2e klas met 2e klas kaartjes. Na Zwolle kregen we een coupé apart met de kaasdame. We hebben voor zitten lezen uit de Wervelwind. In Hoogeveen weer Groene Politie aan het station. We zijn de rails afgelopen naar de overweg verderop en kwamen zo weer op de weg uit. De seinwachter zag ons, maar zei niets. Bij de Taai-taai-man, zoals gewoonlijk, aan geweest en als gewoonlijk koffie met grote stukken koek gekregen. We pompten onze banden op en gingen elk met een persoon achterop op pad". Zo wisten Arnold en Nico weer enkele onderduikers onder te brengen. Een citaat van 24 april 1944: "Vanmorgen was Henny in Hoogeveen met een vrouw die voor Dedemsvaart bestemd is. ik bracht ze bij de Taai-taai-man waar we met 24 man aan tafel zaten". De extra mensen waren onderduikers.

Klaas Blanken is op vrijdagavond 3 juli 1964 op 71-jarige omgekomen bij een verkeersongeval bij Zuidwolde. Een van zijn onderduikers gaf een typering van hem in de Hoogeveense Courant van 10 juli: *"Hij was een man, die niet alleen volgens zijn geloofsovertuiging zijn naaste net zo lief had als zichzelf, doch zijn rechterhand ook niet wilde weten wat zijn linker deed. Deze levensopvatting, gebaseerd op zijn geloof, heeft hij gedurende de oorlogsjaren voor de volle honderd procent gemanifesteerd. Hij werd hierin bijgestaan door zijn lieve vrouw en kinderen. Zeer vele onderduikers, waaronder mannen, vrouwen en kinderen, hebben dit aan den lijve ondervonden. Iedere vervolgde, die op het station Hoogeveen arriveerde, kwam na spanning en verdriet bij Klaas Blanken tot rust. Er werd dan onmiddellijk koffie geserveerd, of werd er gegeten en ook wel geslapen, om vandaar weer verder te gaan naar een uiteindelijk onderduikersadres. Ondanks dat hij een groot gezin had en ook zelf nog onderduikers in huis had, ging alles"*.

Klaas Blanken is hier toegevoegd aan een lijstje medewerkers van de LO, dat door de Hoogeveense verzetsmensen zelf na de oorlog is samengesteld. We missen op het lijstje de familie Flokstra. Dit gezin stond vrijwel los van de LO van Hoogeveen, gaf de LO geen inzicht in hoeveel mensen er waren, wie er waren, wat er nodig was om die mensen in leven te houden, en woonde ook nog in de gemeente Zuidwolde. Zowel op geografische als op organisatorische gronden is dit gezin dan ook moeilijk naar voren te schuiven is als 'symbool van het Hoogeveense verzet', zoals na 2000 regelmatig is gebeurd door de toenmalige voorzitter van de Historische Kring Hoogeveen. In de verhalen in verzetskringen, onderduikerskringen en 'de man op de straat', werd het verhaal van dat verzet in Hoogeveen aanvankelijk vooral gekoppeld aan bakker Blanken. De vele onderduikers van Klaas Blanken – niemand wist goed in te schatten hoeveel hij er onderdak had verleend – maakten het werk ook extra gevaarlijk. Alle onderduikers van de familie Blanken werden op zoveel plaatsen ondergebracht, dat de kans om opgepakt worden naar schatting 50-100x groter was, dan bij een gesloten systeem, omdat iedere gepakte onderduiker door

kon slaan en Blankens adres kon doorgeven. Dat kwam ook omdat Klaas Blanken zonder aanzien des persoons iedereen van dienst was; geen geselecteerde groep, en geen mensen met geld.

MEERDERE SOORTEN VERZET

Dit overzicht ging over de LO, District Hoogeveen en afdeling Hoogeveen. Dit overzicht ging dus niet over de LO in Noordscheschut, Nieuweroord, Nieuwlande, Elim en Hollandscheveld, of de KP, of de OD, of de NBS, of de illegale pers in al zijn vormen, noch over spionage, noch over de illegale zenders, noch uitgebreid over het artsenverzet, noch over de onderduikerslijnen van de SDAP, De Waarheid, de Gemeente des Heeren of het Klooster aan de Brinkstraat. En over nog veel meer niet. Als we het hebben over 'het verzet', dan gebruiken we een algemene term, waar al die organisaties wel onder vallen. Het zal duidelijk zijn dat 'het verzet' een complexe term is, waarbij ieder onderdeel en iedere streek een serieuze beschrijving verdient. Voor Nieuwlande is al veel beschreven in het boek *'Het dorp dat zweeg'* en in een recent verschenen bevolkingsonderzoek, dat duidelijk maakt dat niet het hele dorp maar ongeveer 10% van de streek Nieuwlande-Geestbrug betrokken was bij de hulp aan Joodse onderduikers. In aantallen Joodse onderduikers, was het verzet te Nieuwlande en even actief als dat te Noordscheschut en Nieuweroord. Voor Hollandscheveld is het verzet beschreven in boeken als *'Duikelaars in de velden'* en *'Fascisme en verzet'*.

Andere bekende titels gaan niet systematisch over de organisaties maar geven algemene indrukken van de rol van families, personen en/of gebeurtenissen. Te denken is aan *'Het Huus op de Wieke'*, het uitgegeven dagboek van Sallo Braaf en het bekende 'blauwe boek', 'Hoogeveen 1940-1945'. Hier en daar laten de studies veel gaten vallen, of werd gewoon geen onderzoek gedaan, waar zaken gevoelig leken te liggen. Wat dan ook mist is gericht onderzoek aan de hand van de situatie er omheen, die persoonlijke gebeurtenissen en gegevens in een kader kunnen plaatsen. Zo is de mythe rondom de Flokstra's zo overheersend, dat bij de uitgave van het dagboek van Sallo Braaf geen verdiepende analyse van zijn tekst is gemaakt. In deze studie, die u nu leest, is hiervoor aangegeven wat algemene beelden rondom de hulp aan onderduikers zijn, maar dat er steeds 1 uitzondering is. Het is de situatie bij de familie Flokstra, die overal uitspringt, en dat niet ten voordele van Flokstra. Het is momenteel zo dat de mythe zo floreert, dat een school in Hoogeveen jaarlijks Flokstra herdenkt, en niet de 165 doden die de Hoogeveense Joodse gemeenschap na de oorlog telde.

Opmerkelijk is dat 'Het Huus op de Wieke' is geschreven op basis van 1 ooggetuige, die na het verschijnen van het boek 2 teksten tegenover zich gesteld kreeg van familie en een onderduiker, waarin helder werd gemaakt dat het boek onvolledig was of gewoon niet klopte. Opmerkelijk is ook dat onderzoek rondom de familie Flokstra geblokkeerd lijkt te worden door instanties die juist propageren dat ze aan onderzoek doen, maar die vooral de mythe koesteren. Het werk van de familie Flokstra is heel waardevol geweest, en dat blijft het ook als we de mythe ontrafelen. Er zijn echter zoveel vragen, en er is sprake van zulk opmerkelijk gedrag, dat we deze vragen moeilijk kunnen passeren, als we andere onderwerpen wel aan nader onderzoek onderwerpen. Oftewel, er is nog veel te doen. Daarbij speelt ook nog mee dat zaken zelden op papier werden gezet. Het is dan ook roeien met de riemen die er zijn. Daar zitten parels tussen, die zicht geven op een werkelijkheid,

waardoor de mythen vervagen. Opmerkelijk is vooral dat mensen zich in het verleden steeds blind staarten op kleine verzetssituaties, zeer indringend, dat wel, maar dat het overzicht niet van belang bleek. Dit is deels te wijten aan het gebrek aan de beschikbare bronnen. Echten, ook toen de hoofdpersonen nog leefden, en er wel is gepubliceerd, kwam het niet tot onderzoek. Deze publicatie voorziet in de opvulling van een leemte.

EEN SLOTWOORD VAN DS. HOOGKAMP

„Waarom ik in het verzet gegaan ben? Dat was een kwestie van gehoorzaamheid. Als in de Bijbel staat, dat we verdrevenen zullen helpen en mensen die in de knoop zitten niet in de kou laten staan dan is dat een kwestie van gehoorzaamheid. Johannes Post wist dat goed te ondersteunen. Dus je hebt eenvoudig geen keuze. Bovendien als jongeren vragen: Dominee, wij willen graag wat van het christendom weten, dan kan ik mij als dominee niet veroorloven om te zeggen: Dat durf ik niet. Dat kun je gewoon niet maken. (...) Weet u wat de Israëliische ambassadeur zei bij de uitreiking van de Yad-Vashem-onderscheiding? Hij zei dat de mensen die joden in huis hadden, helden waren, en dacht: Dat is voor het eerst, dat dit hoor. En gelukkig dat de mensen niet weten hoe vaak ik benauwd geweest ben dat ze mij te pakken zouden krijgen. Die angst heeft Johannes Post ook gekend. Om te sterven, daar was ik overheen. Dat is heel gek, maar daar kom je overheen. Maar de angst om gemarteld te worden. En dat je mensen zult verraden. Uit de aard der zaak kende ik een hoop namen. Ik denk man, praat me niet over helden, want gelukkig weet je niet hoe vaak ik benauwd geweest ben. Anders zou je dit niet zeggen. Maar het was goed bedoeld. Dat geloof ik wel“.

Een held? Zo wilde hij niet behandeld worden. Hij had dan ook de pest aan alle pro-memoriams in lokale kranten, waarin van iedereen die wat deed in de oorlog een verzetsman een held werd gemaakt. Hij en andere betrokken personen, ik had hun verftrouwen. Zonder hen had ik dit niet kunnen schrijven.

Albert Metselaar, 30 april 2023.

(Voor deze tekst is breed geput uit mijn contacten uit de gastgezinnen van de LO, het gewapende verzet, en hun kinderen. Veel mensen konden nog geïnterviewd worden, toen ik in de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw volop verdiepingsonderzoek deed. Waar er sprake was van vroege geschreven teksten, van de directe betrokkenen zelf, hebben die een zwaarder gewicht gekregen dan de latere herinneringen. De meeste betrokkenen wilden niet als bron worden genoemd. Een noten apparaat bij deze tekst had die tekst dan ook onmogelijk gemaakt. Daarnaast werd breed geput uit interviews uit de Hoogeveensche Courant en had ik inzage in het archief van de verenging van oud-verzetssensen uit Hoogeveen en omstreken en verzets-archieven uit particulier bezit. Ook het verzetsarchief van Hemke van der Zwaag stond ter beschikking, dat echter vooral gericht is op de KP. Ds. Hoogkamp verwees me in een uitgebreid interview naar andere teksten van derden, die hij ook te woord had gestaan, en vroeg me dat waar nodig te integreren. De laatste jaren zijn ook de verklaringen van kort na de oorlog openbaar geworden, zoals ze zijn verzameld in het archief van het NIOD. Dat wil niet zeggen dat dit overzicht compleet is. Er is natuurlijk altijd meer te weten. Aanvullingen zijn welkom. Verder verdient iedereen die hier is genoemd een biografie, klein of groot. Dit is een eerste overzicht van de organisatie als geheel. Albert Metselaar, Hoogeveen, 27 april 2021.)